

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

2. číslo / ročník XV. / květen 2026 / cena 40 Kč

ÚSKALÍ PÉTERA MAGYARA

Obsah

■ Úvodník

Konec Národní fronty (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
---	---

■ Střední Evropa

Péter Magyar – dostojí očekáváním a ustojí svoji moc? (<i>Jan Blažek</i>)	4
Politické napětí v Polsku narůstá. Odnáší to i bezpečnost země (<i>Michal Lebduška</i>)	6
Unavení polarizací. Čeká polskou politiku zemětřesení? (<i>Wojciech Hofmański</i>)	8
Překvapivě dobrá kondice české opozice (<i>Antonín Berdych</i>)	10
Polibek od Fica jako symbol podřízenosti veřejnoprávních médií (<i>Marián Balázs</i>)	13
Boj o moc v největší polské firmě. Padne šéf Orlenu? (<i>Petr Zenkner</i>)	15

■ Rozhovor

Maďarsko boxovalo nad svou váhovou kategorií (<i>Tomáš Fošum</i>)	18
---	----

■ Kultura

Melancholická, nikoliv však depresivní Potopa (<i>Jan Gregor</i>)	22
Zapomenuté služby pro všechno (<i>Lucie Zakopalová</i>)	23
Červený had nenávisti v nás (<i>Matúš Guziar</i>)	25
Nadšenci versus bagry. Boj o záchranu průmyslového dědictví pokračuje (<i>Jan Holovský</i>)	26

■ Zraněná města

Uprostřed ukrajinské tragédie zažívá Užhorod lepší časy (<i>Michal Lebduška</i>)	28
--	----

Demokratický střed

2/2026, vydáno v květnu 2026, ročník XV.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Jan Blažek, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, zdroj fotky Pétera Magyara na titulní straně: Wikimedia Commons, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Čeští politici autoritářštějšího ražení to zřejmě mají ve své DNA. Kdykoliv se naskytne vhodná příležitost, začnou strašit sudetoněmeckým „nebezpečím“. Po listopadu 1989 šlo nejprve o výsadu extremistů typu Miroslava Sládka. „Sudetáky“ nás pravidelně děsili též komunisté. A není divu. Vyhnání přibližně tří milionů Němců v letech 1945 a 1946 se odehrávalo v době, kdy u nás postupně přebírali moc.

Zbavení většiny českých Němců občanství a majetku po druhé světové válce samozřejmě nepodporovali jen komunisté, panovala na tom shoda napříč takzvanou Národní frontou. Mnohým bohužel nedocházelo, že stejně snadno mohou o svá práva přijít i další skupiny obyvatelstva. Výsledkem bylo více než čtyřicet let komunistického režimu, který do lidí hustil historky o německých revanšistech. Na české populaci to zanechalo vážné následky.

Naplno se to ukázalo na jaře 2002 v kampani před sněmovními volbami. Zemi tehdy spravovala vláda ČSSD v čele s Milošem Zemanem, kterou v rámci takzvané opoziční smlouvy tolovala ODS vedená Václavem Klausem. Po čtyřech letech, během nichž se Klaus se Zemanem mimo jiné pokoušeli omezit nezávislost *České televize*, narazil jejich mocenský pakt na své limity. Především Klausova ODS poškozená u voličů nepopulární opoziční smlouvou obtížně hledala před volbami témata.

A tak vytáhla sudetoněmeckou kartu. Zemanova sociální demokracie se přidala a nebyla sama. Ve startovacích blocích byli samozřejmě připraveni komunisté. Nakonec se všem zúčastněným podařilo vytvořit dojem, že se Němci chystají obsadit české pohraničí a vzít si své chalupy zpátky.

Kampaň vyvrcholila usnesením Poslanecké sněmovny z 24. dubna 2002, v němž se všichni přítomní poslanci shodli, že „právní a majetkové vztahy, které vyplynuly z poválečných zákonů a Benešových dekretů jsou nezpochybnitelné, nedotknutelné a neměnné“. Nikdo nehlasoval proti. Vznikla jakási novodobá Národní fronta. Dokument podpořil i tehdejší prezident Václav Havel, který přitom v prosinci 1989 připustil, že bychom se měli sudetským Němcům za poválečné bezpráví omluvit.

A sudetští Němci Benešovy dekrety, uplatňující vůči nim kolektivní vinu za zločiny nacistického Německa, jako

bezpráví dodnes vnímají. O dekretch se sice mluvilo během jednání o vstupu Česka do Evropské unie, nikdy ale reálně nehrozilo, že by se staly překážkou pro naše přijetí. Klaus se Zemanem to dobře věděli. Prvně jmenovaný přitom jako premiér podepsal v roce 1997 česko-německou deklaraci, v níž se mluvilo o lítosti, že poválečným vyháněním a nuceným vysídlením sudetských Němců „bylo způsobeno mnoho utrpení a křivd nevinným lidem, a to i s ohledem na kolektivní charakter přisuzování viny“.

Právě tuto pasáž citoval tehdejší premiér a předseda ODS Petr Nečas v únoru 2013 při svém vystoupení v bavorském parlamentu. Podle mluvčího Sudetoněmeckého krajanského sdružení Bernda Posselta zašel Nečas svým smířlivým projevem dál než kdysi Václav Havel.

Z toho by se mohlo zdát, že v roce 2013 – skoro sedmdesát let po válce – už nemohlo v české politice strašení návratem sudetských Němců a vrácením jim zabaveného majetku

fungovat. Jenže ve skutečnosti jsme se tehdy vzpamatovali z lednové prezidentské volby, v níž Miloš Zeman při svém vítězném tažení sudetoněmeckou kartu proti svému soupeři Karlu Schwarzenbergovi s chutí využil.

Mnozí se utěšovali, že to bylo s ohledem na ubíhající čas naposledy, co k zneužívání poválečné historie v české politice došlo. Píše se však květen 2026 a už je to tady zas. Vládní většina prosadila v Poslanecké sněmovně usnesení, v němž se postavila proti nadcházejícímu sjezdu sudetských Němců v Brně. Bylo jasné, že konání této akce poprvé na českém území vyvolá emoce. Málokdo ale čekal, že se do probouzení starých démonů zapojí celá vládní koalice, tedy ANO, SPD a Motoristé sobě. Podobně jako kdysi duo Václav Klaus a Miloš Zeman tak činí i kvůli snaze odvést pozornost od problematických rysů svého vládnutí.

Všech pět opozičních stran se zmíněného jednání Sněmovny odmítlo na protest zúčastnit. Smířlivý tón vůči sudetským Němcům volí i politici z ODS, jež byla v roce 2002 hlavním tahounem demagogické nacionalistické kampaně. Tehdy se ani jedna relevantní politická síla nedokázala tomuto běsnění naplno postavit, dnes už se žádná pomyslná Národní fronta nevytvořila. Existuje tak jistá naděje, že se na tuzemské politické scéně straší sudetskými Němci opravdu naposledy.

Tomáš Fošum

Konec Národní fronty

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 300 Kč.

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Péter Magyar – dostojí očekáváním a ustojí svoji moc?

Maďarsko se v posledních týdnech nachází v euforii, tedy alespoň větší část společnosti, která si přála konec éry autoritářského premiéra Viktora Orbána. Spolu s Maďary plesá i Evropa, již Orbán cíleně oslaboval. Důvod k oslavě určitě existuje, ale namísto je obezřetnost. Obnova demokratických principů představuje běh na dlouhou trať a nový premiér Péter Magyar je politicky vzato málo popsaný list. Může příjemně překvapit, ale i fatálně zklamat.

V sobotu 9. května zasedl v Budapešti poprvé nový parlament vzešlý z dubnových voleb. Po dlouhých šestnácti letech v něm nepřevládali poslanci zvolení za Orbánovu stranu Fidesz, ale političtí nováčci z novopečeného opozičního hnutí Tisza. Jeho lídra Pétera Magyara vzápětí jmenoval prezident předsedou vlády. Na náměstí před budovou novogotického parlamentu ho pak uvítaly mohutné a rozjásané davy. Atmosféra byla podobná bujarým oslavám povolební noci z 12. dubna, které vzbudily po-

zornost světových médií. V Evropě něco takového často nevidáme, takhle totiž vypadá změna režimu.

Úspěšný vyzyvatel bývalého premiéra Viktora Orbána vyhrál díky slibu vrátit Maďarsko zpátky do Evropy a potřít i potrestat všudypřítomnou a systematickou korupci. A také přestavět po čtyři volební období budovaný iliberalní režim zpět v plnohodnotnou demokracii západního střihu. Dostal k tomu silný mandát od voličů, má ústavní většinu. Veřejnost mu do velké míry důvěřuje a zároveň v něj vkládá obrovská očekávání. Obojí může být ošidné.

Naopak Viktor Orbán své příznivce a následovníky doma i v zahraničí zklamal. Navzdory deklarovanému přesvědčení lidí jako je americký viceprezident J. D. Vance či český ministr zahraničí Petr Macinka volby prohrál, a to

Návrat do Evropy. Nový maďarský premiér Péter Magyar a předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen.

Foto: Wikimedia Commons/European Commission

drtivě. Je ale také třeba uznat, že na omylu byli i ti, kteří podobně jako autor tohoto textu čekali, že se dlouholetý vůdce odmítne s porážkou smířit. Výsledek voleb zcela standardně uznal, jeho režim tak ve skutečnou diktaturu nepřerostl.

Podle všeho se nyní národovecký „Michelangelo“, k němuž ho před volbami přirovnal Petr Macinka, z vrcholové politiky stahuje. Poslaneckého mandátu se rozhodl vzdát, opoziční lavice hrát nebude. Budoucnost jeho strany Fidesz je krajně nejistá. U Orbána samotného se spekuluje o jeho odchodu do politického důchodu či snad dokonce do zahraničí, kam se už před volbami přestěhovala jeho dcera. Více nám napoví narychlo svolaný sjezd Fideszu, jenž proběhne v polovině června a teprve na něm se rozhodne, zda Orbán zůstane alespoň v čele strany. Ta přitom rozhodně není na změnu vedení připravena, žádný korunní princ či princezna vedle otce zakladatele zatím vyrůst nedokázali.

První kajícík

Mocenské a hospodářské pilíře Orbánova režimu se mezitím v očekávání drtivé mocenské převahy soupeře až překvapivě rychle a snadno hrouť. Hned po volbách se objevily náznaky, že majetky na režim napojených oligarchů markantně ztrácejí na hodnotě a jejich peníze houfně putují do států, s nimiž země nemá uzavřeny smlouvy o vzájemném vydávání hledaných zločinců.

Miliardář a jeden z čelných Orbánových propagandistů Gyula Balásy jen pár týdnů po volbách se slzami v očích v přímém mediálním vstupu nabídl, že své druhy mocné mediální a marketingové impérium bezplatně převede na stát. Bylo to sice ještě před nástupem nové vlády, přesto už úřady jeho firmám obstavily účty. Dříve mocný marketér totiž čelil obvinění, že zneužíval svého monopolního postavení na trhu k nekalému obohacování. Měl se také údajně účastnit na netransparentních a zmanipulovaných státních zakázkách.

Firmy, které Balásy maďarskému státu nabídl, tak měly v důsledku výše popsaných procesů jen zlomek své někdejší hodnoty. Jeho srdceryvný krok tedy byl v první řadě symbolickým uznáním změny poměrů, ale možná i snahou převléct kabát a zachránit si kůži. Je správné, že Magyar a jeho okolí již dali Balásyemu najevo, že vtíráním se do přízně vládních politiků si v maďarském právním státě už nikdo beztrestnost nezajistí a že o jeho případné vině rozhodnou výhradně nezávislé soudy. Jeho případ je totiž očekávatelně prvním z mnoha. Smyčky se utahují okolo celé řady prominentů, kteří pochybně zbohatli díky blízkosti k politické moci.

Co se zmiňovaných nezávislých soudů týče, bude je teprve třeba obnovit. Stejně jako bude nutné přebudovat státní prokuraturu, mediální rady a úřady, akademické a další instituce. To všechno koneckonců Péter Magyar voličům slíbil, a to od něj také očekávají. Jde ale o obří úkol, beze změn ústavy se neobejde a Magyar k jeho splnění

potřebuje opravdu přesvědčivou většinu. Moc, která mu tím spadla do klína, je však až svůdně bezbřehá.

Náznaky, že nový maďarský premiér může hned od počátku trpět jistým opojením mocí, můžeme vidět na jeho problematickém vztahu k prezidentovi země. Tamás Sulyoka zvolil parlament do funkce zhruba před dvěma lety, není tudíž ani v polovině svého pětiletého mandátu. Jeho funkce je v maďarském politickém systému spíše ceremoniální než mocenská. Nepříliš výrazný někdejší předseda ústavního soudu navíc sám o sobě žádnou těžkou váhu v politice nepředstavuje. Po volbách se ale jako mávnutím kouzelného proutku stal nejvýše postaveným nominantem Fideszu. Žádného lídra opozice to z něj samozřejmě nedělá, přesto je novému ministerskému předsedovi trnem v oku.

Prezident Sulyok se nedopustil ničeho protiprávního, jedná zcela v souladu s ústavou i zvyklostmi a limity své politické role nijak nepřekračuje. Přesto ho Péter Magyar již minimálně třikrát veřejně vyzval k abdikaci. Poprvé se tak stalo hned během horečky povolební noci, kdy to ještě mohlo vyznít jako unáhlený výkřik. Pak ale svoji výzvu zopakoval coby novopečený premiér hned jak ho prezident jmenoval do funkce, do třetice potom ve chvíli, když Sulyok uváděl do funkce ministry nové vlády.

Magyar tvrdí, že jestli prezident neodstoupí dobrovolně, vláda ho odvolá. Pro to ale není žádný důvod a chybí i právní základ. Nový parlament, který rozhodně bude v brzké době měnit ústavu, může samozřejmě upravit postavení prezidenta, například zavést v okolních zemích běžnou přímou volbu. Ani to by ale nemělo mít vliv na délku mandátu Tamás Sulyoka. Maďarsko si musí zvykat na to, že po odchodu Viktora Orbána už nebude veškerá moc v zemi ležet v rukou jednoho člověka, a dělbu moci by tedy měl akceptovat i nový premiér. Kohabitace prezidenta a předsedy vlády z odlišných politických táborů je koneckonců v Evropě zcela obvyklá věc.

Nebýt jako Orbán

Jestli chce Péter Magyar ve své zemi nechat opět zdolmáčet principy demokracie a práva, měl by nejen akceptovat současná omezení své moci, ale nastavit do budoucna její limity dokonce daleko přísněji. Jinak hrozí, že o svoji popularitu přijde. Ta sice teď dosahuje doslova nebeských výšin, má to však háček. Velká část voličů totiž nehlasovala pro Magyara a jeho stranu kvůli němu samotnému, jako spíše proti dlouholeté vládě Viktora Orbána. Ti teď od vítěze voleb očekávají, že obnoví politickou pluralitu v zemi a do parlamentu se tak znovu dostanou i strany, které v něm dnes vůbec zastoupeny nejsou – třeba liberálové, sociální demokraté nebo zelení. Magyar sám je přitom přesvědčený konzervativce.

Tento rozpor se dříve nebo později projeví. Důvěra Maďarů v jejich nastupujícího premiéra je vázaná na očekávání, že si sám pod sebou v zájmu volné politické soutěže podřeže mocenskou větev a připraví živnou půdu pro své

budoucí politické rivaly. K tomu je v první řadě třeba změnit nespravedlivý a pro voliče dost nepřehledný volební systém. Ten zřetelně zvýhodňuje nejsilnější stranu, a naopak marginalizuje ty ostatní. Bude se Péteru Magyarovi chtít do změny systému, který v tuto chvíli favorizuje jeho partaj? Uvidíme. Víme ale, že po tom volá veřejnost i nevládní experti a premiér jejich hlasu naslouchá.

Zmínění experti kupříkladu chtěli, aby Magyar do čela klíčových státních institucí nejen jmenoval nová jména, nýbrž také zaručil, že se tam dostanou nezávislé osobnosti bez ohledu na svou stranickou afilaci. Řada ministrů nové vlády jsou proto opravdu nadstraničtí odborníci, kteří se těší obecné důvěře. Zajímavá epizoda se v tomto ohledu odehrála okolo jmenování ministra spravedlnosti.

Do pozice, jež bude pro slibované potírání a trestání hospodářské kriminality a korupce klíčová, byl původně navržen Magyarův švagr Márton Melléthei-Barna. Jeho způsobilost pro tuto funkci je nesporná, příbuzenská vazba na premiéra ale až příliš připomínala nechvalně známé praktiky Viktora Orbána, který nechal během své vlády zázračně zbohatnout svého otce, zetě i spolužáka ze základní školy. Péter Magyar se po prvotní kritice chytil za nos a nominaci Mellétheiho-Barny stáhl, aby na své vládě

nechal ulpět ani stín nepotismu. To je do budoucna slibné.

Zrovna tak nebude stačit převést propagandistickou mašinerii Gyuly Balásyho a jemu podobných mediálních magnátů do rukou státu. Nová vláda musí obnovit veřejnoprávní média a důvěru v ně a vůbec vytvořit svobodné, konkurenční a bezpečné prostředí, ve kterém se novináři znovu naučí být vůči politikům zdravě kritičtí a dívat se jim pod prsty. I kdyby se mělo jednat o samotného premiéra.

Maďarsko se po pádu Viktora Orbána raduje, čeká ho ale nelehké a riskantní období společenské, politické, ale vlastně i hospodářské transformace, ne nepodobné té, kterou si prošlo po roce 1989. Péter Magyar je taky jenom člověk, navíc jde podle lidí z jeho okolí o poněkud narcistní osobnost. Bude tedy čelit pokušení zůstat tím mocenským hegemonem, jímž se 9. května 2026 stal.

Je přitom klíčové, aby ve svém demokratizačním úsilí vytrval. Podporou, pozorností a v případě potřeby i mírným tlakem by mu mohla pomoci Evropská unie, která spolu s ním v těchto dnech slaví. Je to koneckonců v jejím i maďarském zájmu.

Jan Blažek

Politické napětí v Polsku narůstá. Odnáší to i bezpečnost země

Od začátku bylo jasné, že soužití vlády Donalda Tuska a loni zvoleného prezidenta Karola Nawrockého nebude jednoduché. Necelý první rok vzájemné kohabitace však ukazuje, že politický spor v dramaticky rozděleném Polsku je ještě větší, než se čekalo. Jeho oběti se stávají i témata, na kterých dosud panovala napříč politickým spektrem shoda a jejichž zpochybňování bylo svým způsobem tabu.

Při svém návratu do funkce polského premiéra si Donald Tusk zcela jistě nepředstavoval, že ve druhé polovině funkčního období své vlády se bude muset potýkat s mnohem tvrdším hráčem, než byl v letech 2023 až 2025 dnes již bývalý prezident Andrzej Duda. I když s ním měl řadu sporů, dokázali se při zpětném pohledu na řadě věcí shodnout. Bez určité elementární shody je přitom vládnutí v Polsku nesmírně těžké. Mohou za to relativně silné pravomoci hlavy státu, mezi nimiž vyniká právo veta, k jehož přehlasování potřebuje vláda v Sejmu tři pětiny hlasů. A ty současná koalice nemá, proto musí při konfliktech s prezidentem hledat občas až krkolomné způsoby, jak jeho veto obejít.

Názorně to bylo vidět při převzetí kontroly nad veřejnoprávními médii, která se v letech 2015–2023 stala hláskou tehdejší vlády pod vedením strany Právo a spravedlnost (PiS). Protože by nový zákon zřejmě vetoval prezident Duda, zvolený za PiS, přistoupila nová Tuskova vláda na konci roku 2023 k silovému řešení a právní kličkou kompletně vyměnila vedení televize, rozhlasu i tiskové agentury.

Právě kvůli osobě exprezidenta Dudy a jeho pravomocem bylo jasně vidět, že vláda čeká na prezidentské volby na jaře 2025. V nich měl být favoritem kandidát Tuskovy Občanské Koalice Rafał Trzaskowski, který je od roku 2018 primátorem Varšavy. Jenže jeho zpackaná předvolební kampaň otevřela cestu do prezidentského paláce opozičnímu kandidátovi Karolovi Nawrockému, na nějž ukázal lídr Práva a spravedlnosti Jarosław Kaczyński. A nová hlava státu je z jiného těsta než Andrzej Duda.

Jedno veto za druhým

Místo aby si vláda rozvázala ruce, získala naopak soupeře, který ji nijak nešetří. Už samotnou Nawrockého předvolební kampaň charakterizovala velmi ostrá rétorika a útoky na Tuskův kabinet. Z jeho projevů bylo od samotného začátku jasné, že zastupuje jen svůj politický tábor a nehodlá být smířlivou hlavou státu, jež spojuje společnost napříč politickým spektrem. Svůj postoj pak jednoznačně vyjádřil v rozhovoru, v němž prohlásil, že

Prezidenti Andrzej Duda (vlevo) a Karol Nawrocki na snímku z března 2025. Foto: Wikimedia Commons/W2k2

Donald Tusk je „nejhorší premiér v historii Polska po roce 1989“.

Proto také Karol Nawrocki v naprosto bezprecedentní míře využívá své silné právo veta. Do poloviny května 2026, tedy za méně než rok od nástupu do funkce, zavetoval už třiatřicet zákonů. To je více, než zvládli všichni ostatní polští prezidenti za celé své volební období. Výjimkou byl Aleksander Kwaśniewski (1995–2005), který měl na svém kontě třicet pět vet. Jenže ten k tomu potřeboval deset let.

Občas se přitom zdá, že Nawrocki veto používá ideologicky i u zdánlivě nekontroverzních témat. Naposledy například odmítl novelu zákona, jež měla umožnit mimosoudní rozvody manželstvím bez nezletilých dětí, uzavřeným před více než rokem, která nejsou ve věci rozvodu v žádném sporu. Tím se staví do role ještě většího radikála, než jakým je velká část Kaczyňského strany. Zjevně se ideologicky blíží spíše krajně pravicové Konfederaci a americkému prezidentovi Donaldu Trumpovi, jenž ho ostatně v předvolební kampani otevřeně podpořil.

Kromě toho dochází i k poměrně kuriózním situacím, kdy prezident zákony vetuje a následně předkládá své

vlastní návrhy, které se od zamítnuté předlohy prakticky neliší. Prezident Nawrocki tak Tuskovu kabinetu přiděluje další starosti. Široká vládní koalice totiž řeší vlastní vnitřní problémy, když se nedokáže kvůli odporu konzervativních lidovců dohodnout na věcech, po nichž je mezi mnohými jejími voliči poptávka. Typickým příkladem je zavedení stejnopohlavních partnerství či liberalizace velmi přísného potratového zákona.

Přijímání zákonů představuje ale pouze jednu z mnoha oblastí, ve kterých prezident vládě ztěžuje život. Nástup koalice pod vedením Donalda Tuska k moci měl v očích jejich příznivců vést k jakémusi návratu k normálu. Týkalo se to ústupu od často až ultrakonzervativního tónu předchozích vlád a jejich radikální rétoriky, normalizace vztahů s Evropskou unií a odblokování prostředků z unijního fondu obnovy.

Dále pak voliči dnešních vládních stran poptávali odstranění již zmíněné extrémní provládní propagandy z veřejnoprávních médií či depolitizaci ústavního soudu a nápravu soudnictví, v němž po předchozích pokusech PiS o jeho ovládnutí panuje naprostý chaos. Velká část z toho se ale právě kvůli sporům s prezidentem nemůže prakticky nikam posunout. Mnohdy to přitom Polsko vnitřně i na mezinárodní scéně poškozují.

Jeden z mnoha takových sporů se točí o jmenování velvyslanců. Velkou část z nich se vláda pokusila vyměnit

v březnu 2024 ještě za funkčního období Andrzeje Dudy, který ale jejich jmenování odmítl. Štafetu po něm později převzal i Karol Nawrocki, důsledkem čehož je skutečnost, že Polsko nemá v řadě zemí včetně Česka, USA, Německa či Ukrajiny velvyslance a vládní nominanti formálně zůstávají pouhými dočasnými *chargé d'affairs*. Další příklad pochází ze soudnictví, kde Karol Nawrocki nedávno v rozporu s ústavou odmítl jmenovat čtyři ze šesti nově zvolených ústavních soudců.

Ve jménu suverenity

Velkým problémem Polska začíná být to, že se tyto spory propisují i do oblastí, na nichž panovala jednoznačná shoda napříč politickým spektrem. Jde především o bezpečnost a posilování armády. Karol Nawrocki totiž mimo jiné odmítal několik měsíců podepsat nominace nových důstojníků polské kontrarozvědky ABW.

Zdaleka největší spor se ale rozhořel o unijní půjčku SAFE, ze které evropské země čerpají prostředky na nákup vojenské techniky. Polsko z ní může získat pro svou armádu až 43,7 miliardy eur. Zdálo by se, že se jedná o zcela nekontroverzní téma, na němž bude panovat jednoznačná shoda. Napovídalo by tomu i to, že se pro využití peněz ze SAFE v minulosti velmi jasně vyslovoval například bývalý ministr obrany z Práva a spravedlnosti Mariusz Błaszczak.

Jenže současná opozice v čele s prezidentem otočila a udělala z odporu vůči tomuto unijnímu mechanismu, který má podle nich ohrožovat polskou suverenitu, jedno z největších témat posledních měsíců. Nawrocki proto vetoval příslušný zákon a navrhl, aby se rozvoj armády financoval z prostředků Polské národní banky a prodeje zlatých rezerv, jež by poté centrální banka zpět odkupovala. Vedle toho se objevovaly i argumenty, že program poškodí vztahy s USA, protože finance nemají být využity na nákup americké vojenské techniky, na níž se Polsko doposud do

značné míry spoléhalo. A i když Tusková vláda nakonec smlouvu s EU podepsala i bez schválení příslušného zákona, pachů a politický svár zůstávají.

Jedná se přitom o naprosto bezprecedentní spor, který nemá obdoby. Mezi současnou a bývalou vládou totiž v bezpečnostních otázkách a posilování armády panoval konsensus a kontinuita. Současná situace ovšem ukazuje, že politická polarizace se nově nevyhýbá ani dříve nekonfliktním tématům, což může do budoucna Polsko vystavovat bezpečnostním hrozbám.

Stejně tak už příliš nepanuje shoda na přístupu k Ukrajině bránící se ruské agresi. Nawrocki prosazuje vůči ní tvrdou linii a odmítá kvůli historickým reminiscencím jakoukoliv svou státní návštěvu Kyjeva, zatímco vláda letos v Gdaňsku organizuje každoroční konferenci o ukrajinské poválečné obnově.

Všechny tyto spory, které dlouhodobě eskalují, Polsko vnitřně oslabují. Vláda i prezident by přitom mohli vzájemné rozdíly využít pro dobro své země. Zatímco kabinet má dobré vztahy s EU, prezidentský tábor si udržuje velmi úzké kontakty s administrativou amerického prezidenta Donalda Trumpa. Teoreticky by se mohly ideálně doplňovat. Jenže příkopy a vzájemná nenávisť jsou až příliš hluboké. A spory vedou jen k tomu, že se už tak rozdělená polská společnost a politická scéna ještě více polarizují a radikalizují.

To pochopitelně nahrává polským extremistům, kteří velmi silně posilují. Ač to v českých médiích při informování o Polsku poněkud zapadá, má náš severní soused jeden z největších problémů s krajní pravicí v rámci celé Evropy. Nezdá se přitom, že by emoce v dohledné době mohly vychladnout, protože už se pomalu opět blíží parlamentní volby. Uskuteční se nejpozději na podzim příštího roku a prezident v nich nebude spojovat, ale jednoznačně podpoří současnou opozici. Klidu se proto polská politická scéna jen tak nedočká.

Michal Lebduška

Unavení polarizací. Čeká polskou politiku zemětřesení?

Téměř dvě desetiletí připomínala polská politika soubor dvou zarputilých kmenů. Dnes se však systém vybudovaný kolem konfliktu současného premiéra a šéfa Občanské koalice Donalda Tuska a předsedy strany Právo a spravedlnost Jarosława Kaczyńského začíná rozpadat.

Průzkum voličských preferencí uveřejněný deníkem *Gazeta Wyborcza* počátkem května potvrzuje trend, který je v polské politice patrný už několik měsíců: formální dominance dvou největších uskupení přetrvává, ale jejich schopnost organizovat celou politickou scénu výrazně slábne. Občanská koalice, jejíž základ tvoří někdejší Občanská platforma, zůstává první politickou silou (31,6 procenta). Ani v případě volebního vítězství by však

dnes nebyla schopná sestavit stabilní parlamentní většinu.

V průzkumu druhé (21,6 procenta) Právo a spravedlnost (PiS) si nadále udržuje silný a loajální elektorát, už ale nemá pohodlnou pozici hlavního recenzenta vlády, na níž bylo zvyklé. Zároveň totiž pokračuje nárůst podpory pro uskupení ležící mimo tradiční osu sporu mezi Občanskou koalicí a PiS. Především se jedná o krajně pravicové sub-

jekty, které se z protestních stran mění v potenciální spolutvůrce budoucí většiny.

Zvláště podstatné je to, že podobný obraz ukazují téměř všechny průzkumy veřejného mínění z poslední doby. Upevňuje se uspořádání, v němž ani jedna ze dvou největších stran není schopna politický systém ovládat. Donald Tusk víceméně opanoval své dnešní koaliční partnery z politického středu a levice, zatímco Jarosław Kaczyński ztratil reálnou kontrolu nad tím, co se děje na politické scéně napravo od jeho konzervativně-populistického uskupení.

V důsledku toho – ačkoli polské politice nadále dominují myšlenkové proudy tíhnoucí k široce chápané pravici – se rozdělení na liberálnější Občanskou koalici a konzervativní PiS pomalu stává historií. Příčiny tohoto stavu je možné spatřovat především ve slabostech a nedodělcích připisovaných k tíži dosavadním hegemonům.

Skleněný strop

Donald Tusk, spoluzakladatel křesťanskodemokratické Občanské platformy, se přinejmenším na deklarativní úrovni posunul směrem k politickému středu, čímž odčerpá kyslík personálně nadále slabé levici. Také okruh kolem zakladatele strany Polsko 2050 Szymona Hołowni, někdejšího prezidentského kandidáta a donedávna maršálka Sejmu, byl téměř nepostřehnutelně pohlcen ideologicky velmi blízkou Občanskou koalicí.

Kvůli tomu Polská lidová strana (2,8 procenta), která už roky ztrácí na významu, přišla o šanci získat volebního

partnera, jenž by jí umožnil oslovit velkoměstské voliče. Připomeňme, že v posledních parlamentních volbách kandidovala v koalici s právě Polskem 2050. Navíc se lídr lidovců ministr obrany Władysław Kosiniak-Kamysz, vzděláním lékař, v roli hlasu polského venkova vůbec nešel.

Levice (7 procent) tradičně balancuje na hranici vstupu do Sejmu a dnes nepředstavuje sílu, která by mohla efektivněji posílit proevropský proud na politické scéně.

Politický tábor pod vedením Donalda Tuska tak naráží na skleněný strop. Odkud se bere? Odklon voličů od současné vládní koalice je třeba chápat především v kontextu nesplněných slibů. Ekonomický růst spolu s odblokováním evropských fondů nakonec lidem, kteří v roce 2023 rozhodli o odstavení PiS od moci, nestačil.

Na vlastní problémy soustředěná koalice výrazně zklamala na dvou úrovních. Za prvé, nezúčtovala s největšími skandály svých předchůdců. Navíc se nechala vysloveně ponižít útekem bývalého ministra spravedlnosti ve vládě PiS Zbigniewa Ziobra před trestním stíháním do zahraničí nebo nedávným výběrem Przemysława Czarneka na kandidáta PiS na premiéra budoucí vlády.

Někdejší ministr školství Czarnek je totiž spojován nejen s katolickým fundamentalismem, ale také s kontroverzní dotační soutěží, v níž organizace blízké tehdejšímu vládnímu táboru obdržely miliony zlotých ze státního rozpočtu. Často putovaly na nákup luxusních nemovitostí, což pochopitelně vyvolalo dojem netransparentnosti a nepotismu.

Druhým zklamáním je pasivita vlády v boji za práva žen a menšin. Dosavadní alibi v podobě nevstřícnosti konzervativních prezidentů Andrzeje Dudy a Karola Nawrockého (*prezident v Polsku disponuje silným vetem – pozn. red.*)

Zdá se, že politická pozice Jaroslawa Kaczyńského (uprostřed) slábně.
Foto: Wikimedia Commons/Klub Lewicy

přestalo být přijatelným odůvodněním a stalo se spíše negativně vnímanou výmluvou.

Bezradný starší pán

Zcela jiný typ potíží je vidět na druhé straně dosavadní barikády. Problém Práva a spravedlnosti představuje především slábnoucí lídr této výrazně „vůdcovské“ strany. Odráží se to už nejen v průzkumech, ale také v samotné dynamice tohoto uskupení. Předsedovi PiS je nyní šestašedesát let a s čím dál většími obtížemi udržuje jak stranickou disciplínu, tak monopol na nastolování politického narativu.

Ještě před deseti lety Kaczyński definoval jazyk veřejné diskuse prakticky celé polské politiky. To on určoval témata, vybíral protivníky a uměl mobilizovat vlastní voliče jednoduchými, emotivními hesly. Dnes se čím dál častěji zdá, že se opakuje a s náladami zejména mladších voličů se mívá.

Zároveň se samo PiS čím dál častěji noří do vnitřních sporů o nástupnictví. Ambice neskrývá někdejší premiér Mateusz Morawiecki, který si buduje vlastní politické zázemí i expertní skupinu, což je ve straně vnímáno jako pokus vytvořit alternativní centrum vlivu. Kolem Morawieckého a Czarnka se začínají formovat konkurenční frakce, které se připravují na dobu „po Kaczyńském“, zatímco média stále častěji popisují napětí uvnitř Práva a spravedlnosti jako reálnou krizi vedení.

Mění se také samotná image předsedy PiS. Politik, který si roky budoval auru bezohledného stratéga a člověka

stoprocentně kontrolujícího své okolí, se veřejnosti začíná jevit jako unavený a chvílemi bezradný starší pán. Na polských sociálních sítích se pravidelně komentují jeho oděvní přešlapy – špatně padnoucí oblečení, obrácené kravaty, rozepnuté části oděvu nebo náhodně působící outfity při veřejných vystoupeních.

Samo o sobě jsou to detaily, jenže v politice mají symboly význam. Ještě před několika lety byl Kaczyński vnímán jako téměř asketicky disciplinovaný politik, dnes se čím dál častěji stává objektem internetového humoru a memů. Je to součást širšího procesu eroze autority lídra, který po dvě desetiletí představoval úhelný kámen pro celou polskou pravici.

A právě část pravice, jež se vymyká kontrole Jarosława Kaczyńského, získává na probíhajících změnách nejvíce. Voliči, kteří očekávají liberálnější ekonomický přístup spojený se silnou konzervativně-katolickou politickou identitou, volí populisty soustředěné kolem doposud v podstatě marginálních hráčů. Strany Grzegorza Brauna (Konfederace polské koruny Grzegorza Brauna) a Sławomira Mentzena s Krzysztofem Bosakem (Konfederace) mohou dnes společně počítat s více než dvaceti procenty hlasů. A právě jejich koaliční možnosti pravděpodobně rozhodnou o vládní většině po parlamentních volbách. Ty jsou v Polsku plánovány na podzim příštího roku.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Šašková Plasová.

Překvapivě dobrá kondice české opozice

Na začátku května uplynulo sedm měsíců od sněmovních voleb. Bývá to doba, kdy vládní většina drží v preferencích vysoký náskok, kdy exekutiva ještě nečelí problémům ani skandálům a kdy se daří plnit tu jednodušší a často i zajímavější část vlastního programu. Poražené strany obvykle procházejí vnitřní krizí, a to jak personální, tak i obsahovou. Vláda díky tomu získává „klid na práci“. Příklady předchozích tří volebních období to jednoznačně potvrzují. Dokonce i strany vlády Petra Fialy (ODS) měly na jaře 2022 v průzkumech i veřejném prostoru převahu. Na jaře 2026 je však v české politice leacos jinak.

Několik agentur se shodlo, že součet preferencí nynějších stran v parlamentní opozici je vyšší, než má koalice premiéra Andreje Babiše (ANO). Pokud k tomu přičteme otevřený odpor občanů na různých demonstracích i tlak na sociálních sítích, nelze o současné vládě říct, že by české politice zcela dominovala. Vyčerpávají ji nejenom skryté či polootevřené vnitřní konflikty, ale hlavně otevřený spor s prezidentem Petrem Pavlem, který byl vyvolán nejmenší vládní stranou Motoristé sobě kvůli nejmenování jejího volebního lídra Filipa Turka ministrem. Forma i charakter tohoto boje vládě body nepřidávají, opozice z něj jednoznačně těží. Právě proto má smysl se podívat, v jaké kondici se jednotlivé opoziční strany nacházejí a jaké mají do budoucna šance.

Koalice Spolu, která skončila v posledních volbách s odstupem za hnutím ANO druhá, byla všemi třemi svými členy dána „k ledu“ a jednotlivé strany se teď více než na spolupráci soustředí na vlastní obnovu a posílení. Je to logický krok. ODS, KDU-ČSL i TOP 09 mají ve Sněmovně vlastní poslanecké kluby, a přestože v mnoha věcech fungují i nadále společně, pracují především na vlastní identitě.

Nejsilnější opoziční stranou je ODS. Jejím předsedou se stal Martin Kupka, který byl v předchozí vládě považován za úspěšného ministra dopravy. Kromě něj a Alexandra Vondry, jenž svou místopředsednickou funkci obhájil, byli do vedení ODS zvoleni noví lidé se zkušenostmi z komunální či regionální politiky. Ti v celostátním měřítku

Střední Evropa

nepředstavují neznámé tváře, ale rozhodně nenesou přímou politickou odpovědnost za vládu Petra Fialy.

ODS se tímto krokem pokusila o změnu vizáže, aniž by musela přistoupit k radikálnímu řezu, který by ji mohl vnitřně destabilizovat. Nové vedení se teď snaží stranu více otevřít navenek. Je to v podstatě nutnost, protože ODS už delší dobu narážela na určitý personální a programový deficit.

Tato vnitřní konsolidace probíhá souběžně s ofenzivou vůči Babišově vládě, která je v porovnání s nástupem opozice v předchozích obdobích znatelně rychlejší a intenziv-

Ačkoliv není v otevřeném konfliktu s aktuálním předsednictvem a volí strategii klidného soužití, jeho silná digitální stopa vybudovaná za roky v politice vytváří nechtěnou dvojkolejnost. Fialovy výstupy mají díky masivnímu počtu sledujících značný dosah, což sice pomáhá udržovat loajalitu skalních voličů, ale zároveň to přiroze-

Zdeňku Hřibovi se podařilo Českou pirátskou stranu stabilizovat jako hlavní volbu pro progresivnější voliče.

Foto: Wikimedia Commons/Pirátská strana

nější. Z hlediska preferencí se ODS drží na patnácti procentech, což sice není mnoho, ale je to více, než kolik měla ve druhé polovině vládnutí kabinetu Petra Fialy. Pro začátek pobytu v opozici to není rozhodně málo.

Fialův test

Zajímavou dynamiku do tohoto procesu vnáší sám Petr Fiala. Bývalý premiér a šéf ODS z politického života neodeshel, drží poslanecký mandát a zejména na sociálních sítích je aktuálně nejviditelnějším opozičním politikem. Fiala s vysokým nasazením komunikuje a komentuje politiku, čímž podle svých kritiků jen se zpožděním dohání to, co měl v popisu práce už v době svého vládnutí.

ně odčerpává pozornost od kroků současného vedení strany. I když uvnitř ODS neexistuje reálná poptávka po jeho návratu do čela, tato paralelní jízda představuje pro stranu test. Zatím k vzájemnému střetu nedošlo, ale vyloučen rozhodně není.

Velmi podobné preference, tedy okolo patnácti procent, má i hnutí STAN. Je to téměř o třetinu více, než kolik reálně získalo hlasů ve volbách v říjnu minulého roku. Názorů, proč se právě Starostové stali nejrychleji posilující stranou současné opozice, se nabízí víc. Jedním z vysvětlení může být to, že oslovují pragmatické voliče, kteří hledají alternativu k ODS či Pirátům, ale nechtějí volit hnutí ANO ani radikálnější strany. STAN pro ně představuje středovou volbu, jež nepůsobí tak ideologicky vyhraněně. Zdá se také, že

hnutí není v očích veřejnosti tolik spojováno s nepopulárními kroky předchozí vlády. Zatímco ODS nesla hlavní díl odpovědnosti za ekonomická témata či inflaci, Starostové zůstali částečně mimo hlavní proud této kritiky.

Pokud k tomu přičteme dobré vystupování jejich lídra Víta Rakušana a kvalitní a systematický marketing, není nárůst preferencí překvapením. Problémem Starostů je ovšem to, že jsou podle průzkumů bráni jako spolehlivá „druhá“ volba a nemají silný kmen vlastních příznivců. Dá se proto očekávat, že lidé, kteří je nyní preferují, se mohou snadno přesunout jinam. Nekonfliktní styl, který STAN má, jim navíc brání jednoznačně převzít roli dominantní opoziční síly. Až do nejbližších voleb se tedy nedá očekávat, že by se Rakušan funkce jednoznačného lídra opozice reálně chopil.

Pirátská strana se nějakou dobu pohybovala na hraně pěti procent, do Sněmovny ale loni na podzim prošla poměrně pohodlně. Současné průzkumy přisuzují jí až desetiprocentní podporu tyto výsledky ještě překonávají. Novému předsedovi Zdeňku Hříbovi se zjevně podařilo stranu stabilizovat jako hlavní volbu pro progresivnější voliče, čímž prakticky absorboval zbývající podporu Zelených a podobných proudů. Hříbovi se přitom zatím daří držet stranu v mezích, které neodrazují její konstruktivnější voličské jádro, a vyhnout se sklouznutí k radikalismu, jenž by pro širší veřejnost mohl být nečitelný. Zdá se, že utichly i dříve tak typické vnitřní spory, díky čemuž strana navenek působí kompetentněji a jednotněji.

Hojící se rány

Přestože nic nenasvědčuje tomu, že by Pirátí v nejbližší době plánovali agresivní expanzi, svou pozici viditelné opoziční síly si upevnili. Klíčovým testem pro ně budou nadcházející komunální volby, a to zejména v Praze, jež zůstává jejich hlavní baštou. Důležitým faktorem je také jejich schopnost kooperovat se zbytkem bývalé vládní sestavy. Jizva, kterou zanechal nucený odchod Pirátů z kabinetu Petra Fialy v září 2024, se sice pozvolna hojí, ale v paměti voličů i aktérů stále zůstává. Pobyt v opozici jim však dává prostor tyto rány definitivně uzavřít.

V daleko složitější situaci jsou zbývající dva subjekty bývalé koalice Spolu, tedy KDU-ČSL a TOP 09. Průzkumy jim přisuzují podporu mezi dvěma a čtyřmi procenty, což činí jejich samostatnou kandidaturu nepředstavitelnou. Obě strany vsadily na vnitřní restart a do čela postavily mladší tváře nezatížené předchozí vládní politikou, čímž však paralely končí.

KDU-ČSL v dubnu 2026 zvolila svým předsedou jihomoravského hejtmana Jana Grolichu. Ten do čela lidovců přišel s aurou vítěze, jenž v krajských volbách dokázal v čele koalice Spolu uspět i v nepříznivé celostátní atmosféře. Navíc přinesl aktivní styl založený na autenticitě, který se vymyká stranickému standardu. Ačkoliv se Grolich snaží stranu personálně i komunikačně oživit, zůstává otázkou, zda dokáže lidovce skutečně vytáhnout nad pětiprocentní hranici.

TOP 09 pod vedením poslance Matěje Ondřeje Havla působí o poznání méně ambiciózně. Strana se potýká s nevýraznou profilací. Její program je prakticky nerozeznatelný od ODS, s výjimkou, jak sami v TOP 09 říkají, „vyhroceně proevropské“ pozice. Straně navíc chybějí osobnosti, které by dokázaly v opoziční konkurenci vybojovat pro stranu místo na slunci. To platí i o samotném předsedovi.

Nejpravděpodobnějším scénářem zůstává, že obě strany si v nadcházejících komunálních a krajských volbách pouze ověří reálnou podporu. Bez jistoty samostatného vstupu do Sněmovny se zřejmě opět vrátí k některé formě předvolební koalice. Současné období tak slouží především ke zkoušce sil a vyjasnění si pozic pro budoucí vyjednávání.

Slabá útěcha?

Takto brzy po volbách, kdy se exekutiva teprve rozjíždí, samozřejmě nejde vynášet rozhodné soudy o tom, jak se bude politická mapa vyvíjet. Z aktuálního stavu však vyplývá jeden podstatný fakt: parlamentní opozice je v nezvykle dobré kondici. Rozhodně v lepší, než v jaké byla v letech 2014 nebo 2018, a to se týká i hnutí ANO v roce 2022. Současný stav je mimo jiné dozvukem volební kampaně, v níž bývalé vládní strany sice finišovaly později, ale o to intenzivněji v nastaveném tempu pokračují i po volbách. Andrej Babiš naopak po čtyřech letech ostré opoziční rétoriky musel po vstupu do úřadu přepnout do umírněnějšího a konstruktivnějšího tónu, čímž se jeho schopnost čelit nynějšímu tlaku opozice paradoxně oslabil.

Pro nové volební období jsou karty rozdané způsobem, který vládě neposkytuje žádný prostor k oddechovému času. Samostatnou kapitolou, jež přesahuje rámec tohoto textu, je pak samotný vnitřní život koaliční vlády ANO, SPD a Motoristů sobě. Tato sestava má k monolitické stabilitě daleko, a opozice tak získává jedinečnou příležitost k soustředěnému tlaku.

Zatímco navenek budou opoziční politici deklarovat snahu přebírat voliče hnutí ANO či Motoristů, v dalších letech se jejich hlavním bojištěm stane prostor mezi nimi samotnými. Soubor o to, kdo v příštích letech určí směr antibabišovské politiky, už fakticky probíhá. Je to přirozený proces. K demokracii politická konkurence patří a vládní odpovědnost by si měl v budoucnu zasloužit ten, kdo dokáže uspět v tomto vnitřním testu sil.

Start třetí vlády Andreje Babiše je navíc komplikovanější, než se předpokládalo. Namísto očekávané konjunktury čelí kabinet rozpočtovým potížím a nestabilitě, což jen dál nahrává aktivní opozici. Pro nezaujatého politického pozorovatele nastává velmi zajímavé období. Pro občana, a zejména pro toho, kdo současné vládní sestavě nefandí, je to však jen slabá útěcha. Dobré preference opozice totiž samy o sobě nezaručují, že pohled na kroky Babišova kabinetu bude v příštích letech snesitelnější.

Antonín Berdych

Polibek od Fica jako symbol podřízenosti veřejnoprávních médií

Už před parlamentními volbami v roce 2023 bylo zřejmé, že šéf strany Směr Robert Fico po případném návratu do čela slovenské vlády ihned zahájí silný útok proti demokracii, jejím institucím a pravidlům. A to zejména kvůli naplnění svých neomezených mocenských tužeb, pomstě za předchozí období strávené v opozici a kvůli zajištění beztrestnosti pro sebe i lidi blízké Směru. Získání kontroly nad veřejnoprávními médii bylo důležitou součástí plánu, jenž se po Ficově comebacku začal realizovat.

Nejprve došlo k politickému ovládnutí policie a zásahům do sféry vyšetřování a spravedlnosti. Ficova vláda prosadila zrušení Speciální prokuratury, nepohodlní vyšetřovatelé byli odstaveni ze svých funkcí, šikanováni a veřejně očeřováni. Zároveň bylo jasné, že během tohoto ataku na demokracii, jehož důležitou součástí představuje ožívání proruského sentimentu a tahání Slovenska na Východ, se vláda zaměří na veřejnoprávní média.

Pro jejich ovládnutí potřebovala Ficova vláda odvolat jejich vedení, což však podle stávajících pravidel nebylo možné. Vládní politici tak zvolili autoritářské řešení. Nako zrušili tehdejší *Rozhlas a televizi Slovenska (RTVS)*, čímž

skončil jeho ředitel Ľuboš Machaj, a přejmenovali ho na *Slovenskou televizi a rozhlas (STVR)*. Tato fingovaná změna jim umožnila dosadit do čela veřejnoprávního komplexu nové vedení.

V červnu 2024 desítky zaměstnanců a spolupracovníků *RTVS* vstoupily do tříhodinové stávky. Šlo o vůbec první stávku v dějinách slovenských veřejnoprávních médií.

Budova Slovenského rozhlasu v Bratislavě.

Foto: Wikimedia Commons/Thomas Ledl

Důvodem byly nesouhlas s navrhovaným zákonem o *STVR* a obava z politického vlivu. Protestní pochod zaměstnanců směřoval od budovy *Slovenského rozhlasu* k sídlu ministerstva kultury, kde potom vystupovali jednotliví řečníci.

Zaměstnanec podpořily i některé filmařské asociace, které ve společném stanovisku žádaly stažení předloženého zákona o *STVR* a ukončení snah o politickou kontrolu nad médii veřejné služby bez ohledu na stranickou příslušnost. Protesty však nic nezmohly, Ficova vláda prosadila svou.

Nepohodlní, nebo nadbyteční?

Nějaký čas to sice trvalo, ale nakonec v květnu 2025 do křesla generální ředitelky *STVR* zasedla Martina Flašíková, dcera dnes již zesnulého Fedora Flašíka, jenž měl kdysi blízko k HZDS tehdejšího premiéra Vladimíra Mečiara a později spoluzakládal Směr. Martinu Flašíkovou zvolili členové Rady *STVR*, za jejichž výběrem stáli politici vládní koalice. Na slavnostní převzetí dekretu od ministryně kultury Martiny Šimkovičové přišla nová generální ředitelka v džínách, což už samo o sobě svědčí o její úrovni.

Předtím byla Flašíková předsedkyní představenstva mediální společnosti, která provozuje Směru blízky web *eReport.sk*, jež do své smrti řídil její otec. Jde o médium, které projekt *Konšpiratori.sk* řadí mezi konspirační a dezinformační weby s propagandistickým obsahem. Takže podobně jako ministryně kultury Šimkovičová přišla nová šéfka „telerozhlasu“ z konspiračního a dezinformačního prostředí.

Po nástupu do funkce začala Flašíková dělat přesně to, co od ní vládní moc očekávala. Z *STVR* propustila řadu nepohodlných redaktorů včetně aktérů uvedeného protestu.

Během propouštění nejvíce rezonovalo jméno známé redaktorky Soni Gyarfašové. Ta dlouhé roky budovala rozhlasový archiv týkající se historické paměti. Točila reportáže s lidmi pronásledovanými v období fašistického Slovenského štátu či komunistického režimu, s odbojáři, s nenápadnými hrdiny a podobně. Dějala mimořádně záslužnou a jedinečnou práci. Po protestní stávce se spolu s dalšími kolegy stala nepohodlnou. Nakonec ji jako „nadbytečnou“ propustili. Podobně byl vyhozen i další známý redaktor Ivan Brada.

STVR tvrdila, že změny nesouvisejí s osobními postoji zaměstnanců a že se propouštění dotkne pouze nadbytečných pozic. Naproti tomu do pozice šéfky oddělení lidských zdrojů nastoupila Silvia Repčoková, manželka moderátora internetového proruského konspiračního rádia *InfoVojna* Adriána Repčoka. Toto rádio šíří kremelskou propagandu a v minulosti bylo kvůli bezpečnostním rizikům na několik měsíců zablokováno.

Skutečnost, že rozhlasové redaktorce Rozálii Vlaskové zablokovali vstupní kartu do budovy, pracovní e-mail i přístup k počítači bez předchozího upozornění, je jedna z mnohých epizod ilustrujících způsobu politicky dosazeneho a k vládě loajálního vedení *STVR*.

Situace v *STVR* nadále eskaluje, přesto i v této dusivé atmosféře plné cenzury a normalizačních praktik se najdou redaktori, kteří nechtějí, aby nepřijatelné kroky managementu zůstávaly za zavřenými dveřmi. Přímo ve vysílání otevřeně prezentují svůj kritický postoj. Jeden z rozhlasových hudebních redaktorů ostře vystoupil proti poměrům v *STVR* a oznámil svůj dobrovolný odchod. Jiný moderátor využil živé vysílání a otevřeně vyjádřil nesouhlas s propouštěním zkušených a kvalitních kolegů.

Cenzura jak vystřižená

Další velkým případem, který dokresluje politické ovládnutí *STVR*, bylo vystřížení zásadní části rozhlasového rozhovoru s lyžařkou Alexandrou Rexovou, jež reprezentovala Slovensko na letošních paralympijských hrách. Už předtím bylo veřejným tajemstvím, že vedení zpravodajství zasahuje do práce redaktorů způsobem, který překračuje rámec přípustný ve veřejnoprávní instituci v demokratické zemi.

Z předloženého rozhovoru s Rexovou byla vypuštěna například část, kde hovořila o tom, že kvůli pokračující válce na Ukrajině nesouhlasí s účastí ruských a běloruských sportovců na paralympijských hrách, a proto odmítla být vlajkonoškou slovenské výpravy. *Slovenský rozhlas* tento její zásadní hodnotový postoj vystříhl, což nelze označit jinak než jako skandální cenzorskou službu ve prospěch politické moci. Obzvláště, když účast ruských a běloruských sportovců na paralympiádě byla v jiných médiích široce diskutovaným tématem.

Po vlně kritiky vydala *STVR* oficiální stanovisko, podle nějž šlo o standardní redakční krácení rozhovoru. Přesně takto vypadá demagogické zdůvodnění cenzury. Jde o manipulativní kouřovou clonu, jež má zakrýt to, co je v demokratickém civilizovaném světě nepřípustné. Takto se zdůvodňuje nezdůvodnitelné. A takto se na cestě k autoritářskému režimu lámou charaktery.

V civilizovaném světě by už lidé zodpovědní za podobný cenzorský zásah okamžitě skončili. A pokud ne, nezávislí novináři by z takového prostředí odešli. Avšak známá rozhlasová moderátorka Gabriela Angibaud, která doposud odváděla profesionální práci, tento zásah nejen akceptovala, ale i veřejně obhajovala.

Za zmíněné čistky a cenzuru vedle generální ředitelky *STVR* Flašíkové odpovídá i jí podřízený ředitel *Slovenského rozhlasu* Peter Janků. Ten po této funkci dlouho toužil. Získal ji však až poté, kdy ji coby trafikou dostalo opoziční Křesťanskodemokratické hnutí (KDH) za společné hlasování se Směrem při loňské kontroverzní změně ústavy, v níž bylo mimo jiné zakotveno manželství coby svazek muže a ženy.

Peter Janků, který před nástupem do čela rozhlasu pracoval jako asistent poslance za KDH Jozefa Hajka, byl kdysi oblíbeným protestsongovým písničkářem. Později se z něj stal militantní ultrakonzervavec. Když vycítil, že by mohl mít šanci obsadit vysněný post, začal na sociálních sítích opakovaně tvrdě a dezinformačně útočit proti

liberálům, progresivismu a Evropské unii, přesně v duchu rétoriky Směru. A ředitelského křesla v rozhlasu se opravdu dočkal.

Politická normalizace

O politickém ovládnutí veřejnoprávních médií jasně vypovídá skutečnost, že prvomájové oslavy strany Směr moderovala televizní moderátorka Karin Majtánová. Následně vedení STVR uvedlo, že o této její aktivitě nebylo dopředu informováno a považuje ji za porušení etického kodexu. Nakonec STVR alibisticky oznámila, že moderátorku na měsíc stahuje z obrazovky.

Pokud Karin Majtánová v televizi zůstane, půjde o další důkaz podřízenosti STVR straně Směr a vládní moci. Protože redaktoři, kteří etický kodex neporušili a jen bránili veřejnoprávnost, byli propuštěni jako nadbyteční. Zatímco moderátorka akce Směru, která si navíc od Roberta Fica přímo na pódiu vyžádala polibek, o místo nepřišla, ačkoliv podle stanoviska STVR etický kodex porušila.

Propouštění redaktorů, kteří oponovali zrušení RTVS a bránili jeho veřejnoprávnost, jejich očerňování, zásahy do zpravodajství a cenzura jen potvrzují novodobou politickou normalizaci ve veřejnoprávním „telerozhlase“.

Normalizace totiž neznamená jen to, co se dělo v komunistickém Československu po roce 1968. Může mít různé

podoby. Politická normalizace je procesem, v němž se nastolené způsoby fungování politiky a institucí stávají novou normou. Aktéři si na ni zvyknou, akceptují ji a v souladu s ní fungují. A když ne, není pro ně v tomto systému místo.

Ficova vládní koalice ovlivňuje fungování justice ve svůj prospěch, ovládla veřejnoprávní média, direktivně zasahuje do sféry kultury a podobně. Představy o této nové normalitě se bleskurychle staly součástí legislativních změn a také mnoha rozhodnutí, například na úrovni ministerstva kultury pod vedením Martiny Šimkovičové. Tyto kroky představují nedílnou součást normalizačního procesu.

Nejen propouštění kritiků a nepohodlných osob, ale i dosazování do funkcí nekompetentních, avšak o to více k vládě loajálních jedinců je dalším znakem politické normalizace. Justice a kultura představují pro tento proces klíčové oblasti, a právě zde se slovenská vláda činí.

Slovensko se tak ocitlo v situaci, která svými mocenskými praktikami připomíná období vlády Vladimíra Mečiara v devadesátých letech minulého století. Napomáhá k tomu současné vedení *Slovenské televize a rozhlasu*. Jde o lidi ochotné sloužit mocným, zavádět cenzuru a provádět normalizační čistky. Chovají se jako vazalové vděčnickému pánovi za udělené léno.

Marián Balázs

Boj o moc v největší polské firmě. Padne šéf Orlenu?

Žádná firma v Polsku není důležitější než energetický koncern Orlen. Ten je sice na varšavské burze a dodržuje pravidla pro veřejně obchodované společnosti, jeho fungování ale vždy zásadně ovlivňuje politika. S každou změnou polské vlády přichází i změna na pozici jeho šéfa, což nikoho nepřekvapuje. Zatímco Daniel Beneš stojí v čele českým státem kontrolované společnosti ČEZ už patnáct let, polský generální ředitel Ireneusz Fąfara je hlavou Orlenu teprve od dubna 2024. Jeho pozice přitom není jistá. Zda si funkci udrží, bude jasné po valné hromadě, která proběhne začátkem června.

Politizaci Orlenu navíc v posledních letech zvýšila skutečnost, že díky akvizicím narostl do pozice „superOrlenu“. Jeho loňské tržby byly necelých 268 miliard zlotých, tedy asi 1,5 bilionu korun. Ještě důležitější je ukazatel zisku EBITDA před zaplacením daní, úroků a odpisů, který ukazuje provozní výkonnost firmy. Loni činil 24,2 miliardy zlotých, což je necelých 140 miliard korun.

Podnikání Orlenu je rozkročeno do celé střední Evropy včetně rafinérií v Česku a už dlouho nezahrnuje jen ropu a petrochemii. V roce 2022 Orlen zřúzoval s plynárenským koncernem PGNiG (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo), jenž mimo jiné provozuje LNG terminál na zkapalněný plyn ve Svinoústí. Do skupiny Orlen ale patří i výroba elektřiny a tepla či vlastnictví sítě regionálních médií spadajících pod vydavatelství Polska Press.

Polský stát je v Orlenu se 49,9 procenty dominantním akcionářem, a to přes resort pro správu státního majetku (Ministerstwo Aktywów Państwowych). Díky takzvané zlaté akci může blokovat i zásadní rozhodnutí. Nikdo jiný nemůže mít v Orlenu větší než desetiprocentní podíl. Druhým největším podílníkem je se šesti procenty penzijní fond nizozemské pojišťovny NN. Tomu ale stejně jako polskému státu záleží především na vyplácení dividend. Akcionáři mají za rok 2025 šanci na dividendu ve výši osmi zlotých na akcii (necelých 46 korun), což bude znamenat 9,3 miliardy zlotých, tedy necelých 46 miliard korun.

Politika bude ve spojení s Orlenem s blížícími se parlamentními volbami stále důležitější. Ty se v Polsku uskuteční nejpozději v listopadu 2027. Už letos ale Orlen ovlivní politická témata stojící za pozornost.

Sídlo společnosti Orlen v polském městě Plock.

Foto: Wikimedia Commons/Adam Kliczek

Začněme zmíněným Ireneuszem Fąfara, jenž v letech 2010 až 2018 řídil litevskou rafinerii v Mažeikiai patřící do polské skupiny. Nepevnost jeho pozice naznačuje, že pokračování jeho mandátu není automatické. Dozorčí rada Orleu dokonce prodloužila lhůtu pro podávání žádostí na posty generálního ředitele, místopředsedů a členů představenstva. Ireneusz Fąfara, který se do konkurzu přihlásil, má největší podporu u Polské lidové strany, důležité součásti vládní koalice. Měl ji už v roce 2024, kdy vedení Orleu překvapivě převzal. Jeho jméno sice patřilo k užšímu výběru, nebyl ale hlavním kandidátem.

Tím tehdy pro polského premiéra Donalda Tuska byl šéf polské pobočky francouzské Veolie Krzysztof Zamasz, jenž za předchozích Tuskových vlád působil ve státě ovládaných energetických koncernech Tauron a Enea. Zamasz ale žádal větší volnost při výběru spolupracovníků. Právě to mu podle tehdejších informací think-tanku Polityka Insight v premiérových očích uškodilo. Největším ohrožením pro Fąfara je ministr pro správu státního ma-

jetku Wojciech Balczun z hlavní vládní strany Občanská koalice. Člověk, který má sám zkušenosti z řízení státního železničního přepravce PKP Cargo. Balczun o Fąfarově a jeho dvouletém působení veřejně nepochybuje. V záku- lisí se ale chová jinak a vypsání otevřeného konkurzu je hlavně jeho práce.

Příliš nezávislý?

Už loni hned po nástupu do funkce Balczun zasáhl proti lidem v Orleu spojeným se současným ředitelem. Závažná pro Fąfara byla ztráta politického krytí od Kazimierze Mordaszewského, který byl spjatý s předchozím ministrem pro správu státního majetku Borysem Budkou.

Proč se Ireneusz Fąfara ocitá v nemilosti? Balczun ho považuje za příliš nezávislého a bere ho – oprávněně – jako technokrata. Jako ze zákona „správný hospodář“ odpovědný za majetek akcionářů Orleu se tak Fąfara dostává do pnutí s polskou vládou pro její snahu firmu mimořádně zdanit kvůli ziskům plynoucím z vysokých cen ropy a plynu spojených s válkou Izraele a USA proti Íránu.

Stát peníze potřebuje, protože Tuskova vláda snížila DPH z pohonných hmot z 23 procent na osm procent, na minimum klesla také spotřební daň na benzín a naftu. Ministr financí Andrzej Domański uvedl, že to státní kasu přinese na 1,6 miliardy zlotých měsíčně, tedy v přepočtu přes devět miliard korun.

Domański chce získat do státního rozpočtu navíc přes čtyři miliardy zlotých čili kolem 23 miliard korun. Orlen byl otevřeně označen za jednoho z hlavních potenciálních plátců této daně. Stát přitom podobně velkou sumu dostane ze zmíněné navržené rekordní dividendy ve výši osmi zlotých na akcii.

Důvodem Fařarovy opatrnosti je snaha nepoškodit svoji dvouletou práci spočívající v konsolidaci firmy. Ta se hodně dotkla projektu stavby nového chemického provozu v hlavní polské rafinerii v Płocku. Kvůli několikanásobně vyšším nákladům na jeho stavbu a nižším očekávaným ziskům Fařara projekt zrevidoval. Orlen kvůli tomu postupně odepsal ohromujících 16 miliard zlotých, tedy přes 90 miliard korun. I tak půjde o investici za 35,8 miliardy zlotých (asi 200 miliard korun).

Realistický postoj Fařary je vidět i na zapojení Orlenu do stavby malých modulárních reaktorů. Velikášskou vizi předchozího šéfa Daniela Obajtka jeho nástupce v roce 2024 zbrzdil. Společný podnik OSGE se skupinou Synthos polského miliardáře Michała Sołowowa ale nakonec po auditu jeho podporu získal. Orlen si však vybojoval silnější kontrolu nad společným podnikem a přímý přístup k technologii reaktoru společnosti GE Hitachi. Do roku 2035 by se měly spustit dva „moduláry“ o výkonu 600 MW. Mělo by to plně pokrýt potřeby velkých rafinerií Orlenu v Płocku a Włocławku. Fařara se zároveň snaží snížit riziko i tak obří investice. I proto chce pokračovat v partnerství se Synthosem.

Stíhání Obajtka se nekoná

Fařara zatím také úplně nenaplnil „přání“ vládních politiků jít tvrdě po zmíněném předchozím generálním řediteli Obajtкови. Tento manažer spojený s předchozí vládou konzervativní strany Právo a spravedlnost (PiS) řídil Orlen v letech 2018 až 2024. Pro nynější vládní politiky představuje červený hadr, protože i na polské poměry Obajtek překročil hranici mezi státní firmou a vládní politikou.

Spojeny jsou s ním také značné kontroverze. Pod jeho vedením se Orlen zvětšil o akvizici jiné polské státní ropné firmy Lotos sídlící v Tuskově mocenském centru v Gdaňsku. Podle současných vládních politiků bylo spojení obou firem nevýhodné, což potvrzují i audity Nejvyššího kontrolního úřadu.

Skutečně skandální je ztráta téměř 400 milionů dolarů za ropu z Venezuely. Orlen předem zaplatil za šest milionů barelů přes svoji švýcarskou obchodní dceru OTS, ropa však nikdy nedorazila.

Ani jedna z těchto kauz zatím nebyla vyřešena. Až do letošního dubna si navíc Daniel Obajtek v klidu užíval

imunity europoslance, kterou nyní po hlasování v Evropském parlamentu ztratil. Otevírá se tak cesta k jeho stíhání v Polsku v některých jiných aférách, jež jsou skutečně spojeny se zneužitím moci. Prokuratura například tvrdí, že Obajtek využíval firemní prostředky Orlenu k placení detektivů pro své osobní účely.

Ireneusz Fařara musí řešit i další dědictví po Obajtкови. Jde o nákup vlivné, ale ztrátové sítě regionálních deníků vydavatelství Polska Press. Tato média se pod Orlen dostala v roce 2020 koupí od německé společnosti Verlagsgruppe Passau. Tituly čtou hlavně obyvatelé polského venkova, kteří mají blízko k PiS. Fařara chce od počátku vydavatelství Polska Press prodat, v čem má i podporu Balczuna.

Podle analytika Piotra Maciązka, jenž publikuje pravidelný newsletter o polské politice a byznysu, jsou ve hře o šéfa Orlenu další tři jména. Prosazují je důležití členové Občanské koalice. Například polský ministr zahraničí Radosław Sikorski podporuje Wojciecha Kotlarka, veterána polského trhu s palivy, který nyní řídí firmu IKS Solino spravující zásobníky ropy a plynu. Tato firma je součástí Orlenu.

Tuskův blízký spojenec, europoslanec a vlivný zákulisní hráč Bartłomiej Sienkiewicz prosazuje Pawła Wojtunika. Ten je momentálně jako člen představenstva Orlenu v koncernu zodpovědný za bezpečnost. Jde o bývalého vyšetřovatele, který v letech 2009 až 2015 vedl úřad pro boj s korupcí. Má také zkušenosti z finančního sektoru, působil jako viceprezident ukrajinské Kredobank, již vlastní největší polská banka PKO.

Tím, kdo může Fařaru nahradit, je ještě Robert Soszyński. Manažer s více než třicetiletou praxí se specializuje na energetickou a komoditní logistiku. Má zkušenosti s řízením velkých státních koncernů, v letech 2008 až 2012 byl generálním ředitelem PERNu, což je polský operátor přepravy ropy a paliv. Působil rovněž v představenstvu firmy Polskie LNG, která provozuje terminál na zkapalněný zemní plyn ve Svinoústí. Má také politickou zkušenost jako náměstek primátora hlavního města Varšavy.

Zda Fařara přežije, bude jasné po několikrát odkládané valné hromadě, jež se koná 9. června. Jak už bylo řečeno, odvolávání ředitelů Orlenu je jakýmsi národním sportem. Za dobu, kdy šéfuje ČEZ už zmíněný Daniel Beneš, se jich v čele polské firmy vystřídalo pět. I za předchozí vlády Práva a spravedlnosti předcházeli velikášskému Obajtкови mnohem střízlivější manažer Wojciech Jasiński.

Navzdory všemu řečenému není pozice Fařary úplně ztracená – mimo jiné i proto, že Tusk a jeho lidé musí kalkulovat také s tím, co by udělali lidovci. Stejně tak musejí brát v úvahu to, že za Fařary tržní kapitalizace Orlenu na Varšavské burze cenných papírů překročila hranici sta miliard zlotých. To je po přepočtu 573 miliard korun. Jeho případný konec by kurzu akcií Orlenu velmi pravděpodobně neprospěl.

Petr Zenkner

Maďarsko boxovalo nad svou váhovou kategorií

„U Maďarska jedna věc docela zapadá. Nejedná se o velkou zemi, přesto má ve světě prohra Viktora Orbána ve volbách obrovskou odezvu. Nejsem jeho fanouškem. Nelze ale popřít, že z hlediska této planety byl fenoménem, který chtěli v jiných zemích napodobovat,“ říká politolog Jaroslav Bílek.

- **Viktor Orbán nedávno prohrál volby, načež hned uznal porážku. To podle některých komentátorů svědčí o tom, že Maďarsko bylo za jeho vlády normální demokracií. O jaký režim se jednalo podle vás?**

Maďarsko podle názoru většiny odborníků na tuto zemi, které znám, bylo volebním autoritářstvím. Což je režim, kde autokrat může volby prohrát, ale je extrémně těžké ho porazit, protože má pravidla hry výrazně ohnutá ve svůj prospěch. A to Viktor Orbán každopádně měl. Známe politiky ve volebních autoritářstvích, kteří prohráli volby, a uznali to, a na druhé straně ty, kteří porážku neuznali. To nám ale o daném režimu zase tolik neříká. Vypovídá to spíše o aktuálním rozpoložení autokrata a jeho momentální situaci. Ano, Viktor Orbán uznal volební porážku, což ale nijak neuměňuje věci, které dělal, když vládl.

- **A mohl vlastně prohru neuznat? Přece jen se jedná o členský stát Evropské unie a NATO.**

Znevěrohodnit úplně volby je v dnešní době dost těžké, protože k tomu potřebujete podporu jak doma, tak v zahraničí. Orbán nejspíše viděl, že tuto podporu nemá. Třeba si také vsadil na to, že vláda Pétera Magyara se ukáže jako neschopná a on triumfálně vyhraje volby a vrátí se znovu k moci. A ještě bude mít punc demokrata.

- **Podle některých politologů je volební autoritářství hybridním režimem, který se nachází někde mezi úplnou diktaturou a čistou liberální demokracií. Existuje příbližná hranice, když už systém**

- přestává být demokracií a začíná být volebním autoritářstvím?**

Jaroslav Bílek je český komparativní politolog. Vystudoval politologii na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni a na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové. Absolvoval studijní či výzkumné pobyty v USA, Bolívii, Nikaraguy, Švédsku, Španělsku a Mexiku. Od roku 2022 působí jako výzkumný pracovník na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V rámci své odborné činnosti se zabývá volebními podvody a manipulacemi, problematikou vojenských převratů, výzkumem autoritářských režimů a tématem eroze demokracie. Specializuje se především na země Latinské Ameriky a postkomunistické Evropy.

Obecně je problém, že debata o politických režimech je ze své podstaty

často hodně zpolitizovaná. A hranice mezi režimy se dost špatně kreslí jak v odborné, tak v laické komunitě, protože vždycky jsou do nějaké míry arbitrární. U volebního autoritářství je pointa v tom, že jde o režim, kde existuje nerovný přístup k soudní moci, médiím a k prostředkům na vedení volební kampaně.

Na nerovném přístupu do médií lze ukázat, proč se hranice mezi různými režimy obtížně stanovují. I v plně demokratické zemi, jakou je třeba Česká republika, existuje nějaká disproporce v tom, jak často a jak snadno se do médií dostane vládní politik oproti zástupci legitimní opozice. Protože média logicky ke konkrétnímu tématu častěji oslovují člena vlády než řadového opozičního politika.

Takže tady jde také o určitou nerovnost, kterou ale označujeme za nahodilou, zatímco ve volebním autoritářství je strukturální. Třeba proto, že opoziční politici nemají možnost jít do nezávislých médií, jež mají podobný dosah jako ta státem sponzorovaná. Nemají možnost získat peníze od nezávislých dárců na svoji volební kampaň, aby se finančně vyrovnali možnostem vládní strany, která má peníze třeba skrze to, že zneužívá státní aparát. Nebo čerpá prostředky ze státních a polostátních firem nebo od lidí žijících ze státu, protože mají hodně veřejných zakázek.

- **Co s tím dneska dělají sociální média? Jak zvyšují šanci na vítězství politiků, kteří bojují proti volebnímu autoritářství? Tím narážím na příklad Pétera Magyara, jemuž prý sociální média hodně pomohla vyrovnat nevýhodu proti Orbánovi.**

Ono je ale těžké na základě jednoho případu zobecňovat. V době arabského jara byla premisa, že bude snazší diktatury bourat, protože máme sociální síť a tam se můžou opoziční představitelé a sympatizanti dohodnout, kdy třeba půjdou demonstrovat. Bohužel se ale ukazuje, že to zase tak moc nepomohlo, a naopak spousta autokratů nebo aspirujících autokratů umí sociální síť velmi dobře využívat. Učil jsem před zhruba osmi lety na jedné univerzitě kurz zaměřený na hybridní režimy, a už tehdy existovaly vědecké studie o tom, jak v Rusku Kreml využívá ty, které bychom dneska nazvali influencers a youtubery, ke zlepšení pověsti nebo mediálního obrazu Vladimira Putina u tamní mládeže. Kolik jsme v té době znali politických influencerů nebo podobných kampaní v České republice? Moc ne, tady to bylo v plenkách.

Řada politiků, kteří nejsou opravdu demokaty, umějí dnes s těmito nástroji pracovat. Třeba prezident Salvadoru Nayib Bukele je extrémně dobrý v používání sociálních sítí k získávání voličů a ovlivňování lidí, kteří normálně politiku moc nesledují. Sociální síť jsou zkrátka příležitost, ale bohužel je prodemokratičtí politici ne vždy umějí používat. Často jsou v jejich využívání daleko lepší ti, které bychom za demokaty neoznčili.

■ **K Viktoru Orbánovi často bývají přirovnávání český premiér Andrej Babiš a jeho slovenský protějšek Robert Fico. Směřují také oni k nějakému volebnímu autoritářství? Je to jejich cílem?**

To je složitá otázka. Podobné analogie ne vždycky úplně sedí. Jak se snažíme politiky kategorizovat a dávat k sobě, tak tím realitu často extrémně zjednodušujeme. Navíc nejsem věstec ani psychiatr či psycholog, nevidím do hlavy Andreje Babiše nebo Roberta Fica a nevím, co budují. A ani netuším, jestli třeba někdy slyšeli o volebním autoritářství. A je otázka, co vlastně chtěl ve finále reálně budovat Viktor Orbán.

U Roberta Fica každopádně vidíme, že někteří politici, když se vrátí k moci, vládnou daleko drsněji a méně demokraticky, než když vládli poprvé. Robert Fico si podle mě prožil určité trauma, když odešel od moci. Hrozilo mu vězení. Pak se k moci vrátil a byl na něj proveden atentát, což jsou všechno věci, u nichž si umím představit, že vás lidsky musejí nějak ovlivnit. Takže při jeho hodnocení jsem obezřetnější.

■ **A Andrej Babiš? Ten se taky vrátil k moci.**

Mně stále přijde, že Andrej Babiš je ve srovnání s Orbánem a Ficem jasně nejmírnější a nejvíce prozápadní. Ostrážitost je samozřejmě namístě, ale tuto opatrnost bychom obecně měli mít ke všem politikům v demokracii, protože my je nemáme od toho, abychom jim zakládali fankluby, ale abychom je kontrolovali a vystavovali jim účet v pravidelných volbách.

■ **Když ale pozorujeme kroky Babišovy vlády ve vztahu k veřejnoprávním médiím a její snahu nějakým způsobem omezit vliv neziskových organizací, není to přece jenom krok orbánovským směrem?**

Samozřejmě že všechny tyto kroky vzbuzují nedůvěru a mohou být ve výsledku velmi nebezpečné a destruktivní. To v žádném případě nechci bagatelizovat. Je podle mě škodlivé osekávat nevládní občanský sektor, svobodu médií a podobně. Rozhodně si nepřeji, aby se tady kopírovaly zákony, které se podezřele podobají těm z Ruska a dalších zemí postsovětského prostoru, které jsou na tom s demokracií špatně. Když ale sleduji naši debatu o veřejnoprávních médiích, moc nevím, co si z toho vzít. Známe zákony na omezování médií nebo jak to fungovalo v čistých diktaturách, a vidím, jak se tím snaží inspirovat politici v různých částech světa. Česká debata je ale strašně zmatená, takže bych nedal ruku do ohně za to, že jednotliví aktéři často vědí, čeho chtějí dosáhnout, a že to vědí jejich voliči.

■ **Ve své práci se hodně zabýváte zeměmi Latinské Ameriky. Dá se tamní volební autoritářství srovnat třeba se střední nebo východní Evropou?**

Koncept volebního autoritářství vznikl na základě výzkumu Stevena Levitského a Lucana Wayne. Na tom je zajímavé, že Levitského k této myšlence navedlo zkoumání peruánské politiky, kde tehdy vládl Alberto Fujimori, což byl typický volební autokrat. A Lucan Way jako odborník na postsovětský prostor zase tehdy hodně sledoval Bělorusko, kde začínal vládnout Alexandr Lukašenko, a Ukrajinu Leonida Kučmy. Takže se vlastně od počátku tento koncept soustředí na země v těchto dvou částech světa a vidí podobnosti mezi tím, jak tamní politici, kteří to s demokracií nemyslí příliš vážně, vládnou.

Ne všechny proměnné jsou pochopitelně vždy stejné, protože například nějaké formy volebních podvodů jsou v Latinské Americe obecně častější. Dále jsou tyto země daleko násilnější, je tam třeba ve srovnání se střední Evropou i více politického násilí. Ale pokud se soustředíme na parametry vládnutí, vidíme, že tyto části světa mají často více společného, než bychom si možná chtěli přiznat.

Maďarsko je v tomto příběhu důležité. Odborníci na demokratizaci obecně očekávali, že by mělo spíše zůstat konsolidovanou demokracií, protože mělo pro to předpoklady. Bylo mimo jiné součástí Evropské unie. Ta byla vnímána jako demokratizační aktér, který velmi pomohl k tomu, že Vladimír Mečiar, což byl ve své době další volební autokrat, prohrál na Slovensku volby a odešel od moci. A Slovensko se následně demokratizovalo a stalo členem EU. Zkrátka Maďarsko, které je součástí Evropské unie a má extenzivní vazby na Západ, mělo zůstat demokracií. A ke zděšení mnohých začal Viktor Orbán po návratu k moci utahovat šrouby.

■ **U Orbána se spekuluje, že by po své volební porážce mohl čelit trestnímu stíhání. Zmiňoval jste, že Ficovi hrozilo vězení. U nás se Andrej Babiš vyhnul pravděpo-**

dobnému odsouzení díky poslanecké imunitě. Podobné problémy má třeba izraelský premiér Benjamin Netanjahu, ale třeba i americký prezident Donald Trump. A například v Brazílii mají oba poslední prezidenti zkušenost s vězením.

To je samozřejmě hodně velký problém, když vidíme tolik politiků, co se ucházejí o moc a mají potíže se zákonem. Už jenom z toho hlediska, že když vám hrozí soud, budete pochopitelně dělat všechno pro to, abyste se mu vyhnul. Máte potom větší motivaci dělat věci, které byste třeba jinak neudělal. Zároveň když pak vidíme, že se politik hrozcímu soudu díky své moci vyhne, boří se iluze toho, že jsme si všichni před zákonem rovni.

Nastává též paradoxní situace, kdy z jedné strany část voličů říká, že nechce, aby vládl politik, který porušuje zákon. A z druhé strany slyšíme hlasy: „Když vládne, tak ho omilostněte, přece nechceme, aby nám vládl politik, jemuž hrozí odsouzení.“ Myslím, že u nás otázku očistění Andreje Babiše tímto způsobem otevřel bývalý ministr Vladimír Mlynář. A Donald Trump zase vyzval izraelského prezidenta, aby dal Netanjahuovi milost. Takže to je taky zvláštní politický trend.

■ **Zároveň v mnoha zemích pozorujeme, že se zvyšuje politická polarizace.**

Bohužel tím, jak politická polarizace stoupá, jsme stále více uzavřeni ve dvou táborech, „my versus oni“, což je zase velmi destruktivní, protože potom nechceme často vidět chyby našeho tábora a daleko více upozorňujeme na chyby toho druhého. To zase komplikuje politickou diskusi, nalézání shody a kompromisu. A to mi přijde jako velký problém. V demokracii musíme být schopni nalézat nějaké kompromisy. Málokdy máte takovou koncentraci politické moci od voličů, že je dělat nemusíte. A i tak je to asi z dlouhodobého hlediska špatné.

Nicméně se mi docela líbila myšlenka, kterou nedávno řekl slavný americký politolog polského původu

Adam Przeworski. Říká, že v dnešní parlamentní demokracii, když vyhrájete volby a sestavíte vládu, reprezentujete jenom část voličů. Takže většinou půlka nebo skoro půlka voličů je hned na začátku nespokojená, že ve volbách prohrála. Pak začnete vládnout a najednou se ukáže, že z vašeho programu naplníte jenom část. Čili naštmete i půlku vlastních voličů. Jinými slovy, v demokracii vždycky bude většina voličů nějak nespokojená nebo naštvaná. A z pohledu Adama Przeworského je to normální a přirozené. Něco na této myšlence je.

■ **Další velký problém je podle mě to, že když se vytvoří ony dva tábory, dost často v jednom z nich bývají strany, které se hlásí k liberální demokracii, a v druhém se shromáždí pouze populistické nebo autoritářské subjekty. Takže když první tábor prohraje, neexistuje k němu žádná demokratická alternativa.**

To samozřejmě ano, ale zase platí, že nevidíme úplně do hlavy politikům, neznáme jejich motivace. A o to méně známe motivace voličů. Asi často dokážeme říct: „Tento politik je demokrat, zatímco tento politik jím rozhodně není.“ Byl bych ale hodně opatrný projektovat to do hlavy voličů. Protože my často sklouzáváme k jednoduchým analogiím typu „voliči volí Okamuru, protože nechtějí demokracii“. Ale vy si jako volič vybíráte politika, který má v programu třeba patnáct věcí a vás z nich zajímají tři nebo čtyři. Volíte ho například proto, že vám slibuje, že budete mít levnější potraviny. A demokracie vás tolik nezajímá. Zároveň vidíme, že existují lidé, kteří nevolí pro někoho, ale proti někomu.

V některých zemích ale opravdu asi můžeme identifikovat dva bloky, kde zjevně jednomu na demokracii záleží více a ten druhý směřuje k nějaké méně demokratické formě vlády. Mě třeba děsí, co nyní pozorujeme ve Spojených státech, jež jsou nezpochybnitelně institucionálně nejvyšší demokracií ve smyslu historie, praxe a podobně. A i tam vidíme, že třeba státní správa, soudy či

nezávislá média jsou pod velmi vysokým tlakem a často mu podléhají. Nebo vycházejí politikům vstříc výrazně více, než bychom čekali. A když k tomuto dochází v zemi, jako jsou Spojené státy, asi se nemůžeme tolik divit, že se podobné věci dějí třeba ve státech východní Evropy, které nemají tak dlouhou zkušenost s demokracií.

■ **V USA trvá demokracie 250 let. Jak si vysvětlujete, že prezidentu Donaldovi Trumpovi autoritářské metody tak často procházejí?**

Nesleduji pravidelně sociologická data ze Spojených států. Nevím tedy, jaký je názor většiny Američanů na fungování jejich systému. Třeba bychom zjistili, že jsou k němu daleko kritičtější, než si myslíme. Zároveň je obecně velkým problémem, a už se na to upozorňuje řadu let, že my se v sociologických šetřeních ptáme lidí často na demokracii, ale málo se třeba ve škole učí, čím demokracie vlastně je a jak má fungovat z hlediska svých institucí. Protože dnešní vymezení demokracie v komparativní politologii, které se věnuji, je primárně institucionální. Česká demokracie je také primárně institucionální. Přitom ale narážíte na to, že se spousta voličů s termínem demokracie setkala v lepším případě pouze v dějepise na hodinách o antickém Řecku. Ale to byla úplně jiná demokracie.

■ **Je celkem známá věc, že Česko má politický systém nastaven docela dobře. Nakolik jsou instituce pro kvalitu demokracie důležité?**

Většina institucionalistů by vám řekla, že jsou tím nejdůležitějším. Podle mě je důležitá kombinace institucí a lidí, samo o sobě nemůže fungovat ani jedno. Je pravda, že naše instituce jsou poměrně robustní a česká ústava nás chrání před spoustou problémů. Ale já pochybuji, že se tehdy psala s vědomím, před čím vším nás bude chránit, protože její autoři si podle mě nemohli úplně představit, v co všechno se politika vyvine.

■ Jak si vy sám definujete demokracii? Vnímáte ji jako liberální demokracii? Jako systém brzd a protivah?

Já ji vnímám jako institucionální demokracii liberálního typu, jak ji definuje například nizozemský politolog Arend Lijphart. Liší se od minimalistické verze demokracie podle ekonoma Josepha Schumpetera, v níž si pravidelně volíte vládu a dáváte jí právo vládnout. V té maximalističtější verzi jde o systém, který stojí na institucích. A odškrtnáte si, jestli tam jsou minimální znaky toho, jak mají instituce fungovat. Jsem zastáncem této verze. Pochopitelně máme dneska ještě extenzivnější názory, jež říkají, že moje chápání demokracie je hrozně úzké, že má řešit i takové věci, jako je třeba sociální nerovnost. A pak jsou tu ti, kteří zase tvrdí, že u liberální demokracie máme škrtnout liberální rozměr. Ostatně k tomu se hlásili třeba Viktor Orbán nebo Vladimír Putin. Šéf Slovenské národní strany Andrej Danko také prohlásil, že nechce liberální demokracii, protože ta je pouze pro liberály. A on je konzervativce.

■ Což je nepochopení pojmu liberální demokracie.

Toto nepochopení je však signifikantní pro naši dobu. A to i proto, že jsme se neshodli na tom, co některé termíny znamenají. Někdo řekne: „Chci přímou demokracii jako ve Švýcarsku. Chci tady pořádat referenda a rozhodovat daleko detailněji věci, které v parlamentní demokracii delegujete na politiky.“ Taková debata je v demokracii zcela legitimní. Problémem je, že potom máme tendenci dělat překotné reformy, které úplně nedomyšlíme. Jako když jsme v České republice před lety zavedli přímou volbu prezidenta. Jenže podle ústavy máme relativně slabého prezidenta, který je ale volen přímo, takže získává silný mandát od voličů. A ti samozřejmě čekají, že když mu dali důvěru a zvolili ho, bude aktivně měnit věci, které požadují. On toho ale podle ústavy sám o sobě moc měnit nemůže. A přesně z toho vznikají nejasnosti, které jsme při onom ústavním inžer-

nýrství nepromysleli. Takže v tomto směru je demokracie chaos.

■ V rozhovoru pro Český rozhlas jste před třemi lety řekl, že demokracie byla na vrcholu kolem roku 2010 a že od té doby demokratické režimy ve světě ubývají. Předpokládám, že to stále platí.

Tehdy jsem to říkal na základě každoročních reportů o demokracii ve světě, které vydává institut V-Dem, jenž to samé potvrdil i letos. Aktuální report se jmenuje *Democracy Report 2026: Unraveling The Democratic Era?*. Na druhou stranu třeba report konkurenční organizace Economist Intelligence Unit, která je blízká časopisu *Economist*, zase tvrdí, že se to zhoršování zastavilo. A že vlastně podléháme trošku iluzi, neboť vidíme extenzivně ono zhoršování ve Spojených státech, ale to je jen jedna země. Nicméně je jasné, že demokracií rozhodně moc nepřibýlo. Navíc my se vždycky soustředíme hlavně na pár pozitivních příběhů. Nyní vidíme v tomto světle Maďarsko, stejně jako jsme dva roky zpátky viděli Guatemalu.

U Maďarska jedna věc docela zapadá. Nejedná se o velkou zemi, přesto má ve světě prohra Viktora Orbána ve volbách obrovskou odezvu. Nejsem jeho fanouškem. Myslím si, že vládl ve volebním autoritářství. Nelze ale popřít, že z hlediska této planety byl fenoménem, který chtěli v jiných ze-

Porážka Viktora Orbána má ve světě obrovskou odezvu.

Foto: Wikimedia Commons/European Union

mích napodobovat. Udával nějaké trendy. Takže jeho porážka bude příštím rokem ve všech hodnoceních stavu demokracie jednou z největších událostí. Ať se stane cokoliv. A to si myslím, že je taky zajímavé, protože výhra Andreje Babiše nebo Petra Fialy by ve světě takto nerezonovala. Maďarsko geopoliticky dlouhodobě boxovalo výrazně nad svou váhovou kategorií.

■ Proč podle vás liberální demokracie ve světě oslabuje?

Celkově si myslím, že je to tím, že ve spoustě zemí nedokázali politici doručit voličům výsledky, které očekávali. Někdy to může být voličským příliš vysokým očekáváním, ale často opravdu politici vládli špatně nebo byli třeba zkorumpovaní. Jde do značné míry o vizitku těchto politiků, s níž se ale vždycky sveze celý systém. Jako když lidé v televizi sledují fotbal a jejich tým hraje špatně, naštvaně to komentují a jsou frustrovaní. A podobně jsou frustrovaní z toho, že politici dělají zjevně mnoho zbytečných chyb. Ale pořád je demokracie nejlepší možnou formou vlády. Lepší systém pro většinu společnosti zatím nikdo nevymyslel. Nepopírám, že pro některé lidi je výhodnější žít v diktatuře. Především pro ty, kteří jsou součástí vlády, anebo věří, že budou mít v tomto systému větší prospěch. Ale většina lidí nechce být na straně těch, kteří se mají špatně nebo jsou utlačováni. A v tomto směru je demokracie větší zárukou toho, že se zase tak špatně mít nebudete.

Tomáš Fošum

Melancholická, nikoliv však depresivní Potopa

V osmdesátých letech bylo kvůli stavbě nové vodní nádrže na východním Slovensku vysídleno a zbouráno sedm obcí s převážně rusínským obyvatelstvem. Na základě této události vznikl pozoruhodný celovečerní film, jenž letos v únoru vstoupil i do českých kin.

Slovenští filmaři začali v poslední době hojně zkoumat život na periferii své vlastní země. V dokumentární sérii *Medvěd* se režisér Miro Remo vydal do vesnic v pohoří Poľana, aby zkoumal hrozbu přemnožené šelmy v kontextu kulturních a politických válek. O pár desítek kilometrů dál na východ do takzvaných hladových dolin bývalého sklářského regionu umístila děj svého snímku *Nahoře nebe, v dolině já* talentovaná debutantka Katarína Gramatová.

A na úplně východní výspě Slovenska se odehrává příběh filmu *Potopa* režiséra Martina Gondy, který po právu sbírá nadšené divácké i kritické ohlasy, a kromě toho také různá ocenění. Na nedávných slovenských výročních cenách Slnko v sieti získal snímek ceny mimo jiné za scénář nebo ve dvou hereckých kategoriích.

Což úplně přesně vystihuje největší trumfy příběhu zasazeného do osmdesátých let v Bohem zapomenuté vsi v situaci, kdy se její rusínští obyvatelé musejí vyrovnat s hrozbou nuceného vystěhování kvůli výstavbě vodní nádrže Starina. Tohle velké drama ale stojí jenom na pozadí osobního dramatu patnáctileté Mary (Sára Chripáková), která má dva sny: pilotovat letadlo a vypadnout z vesnické díry na střední školu do Sniny. Proti je ale tradicionalistický ovdovělý otec, jenž vyžaduje, aby se Mara stejně jako generace žen před ní vzdala jakýchkoli ambic a převzala starost o grunt.

Příběh je ukázkově vystaven na vděčných archetypálních opozicích. Máme tu střet mezi modernitou a tradicí, uprostřed kterého se zmítá naše hrdinka. Tradici zastupuje třeba místní charismatický kněz a samozřejmě tvrdošíjný otec, který si podle tradice nechá od své dcery vykat a za vrchol pokroku považuje ruční pračku na kliku místo tradiční valchy.

A pak je tu střet mezi naivní vesnickou minoritní komunitou a autoritou státu, jehož pravidla neměla, zdá se, dosud na chod zapadlé pohraniční oblasti velký vliv. Jsme sice v době reálného socialismu, ale znaků komunistické-

ho režimu tu příliš nevidíte. Tady se žije po staletí stejně a ani štedrá refundace místní patrioty s přesunem do paneláků v okresním městě jen tak jednoduše nesmíří.

S výše zmíněným snímkem Kataríny Gramatové má *Potopa* společné to, že se jedná o klasickou „coming of age story“, v níž teenager nebo teenagerka dospívá a učí se důležité lekce o světě a sobě samém. Ale zatímco *Nahoře nebe* je hodně impresionistický film spoléhající na improvizaci a sílu okamžiku, Gondovo

dílo je skoro dokonale vysoustružené podle pouček, jak má vypadat moderní festivalový film. Každá scéna má zde své místo, každý motiv se později zúročí a završí.

Tato scenáristická suverenita ale rozhodně není na úkor autenticity. Napodruhé jsem film sledoval bez titulků a význam dialogů v rusínském dialektu jsem víceméně jen odhadoval. Gonda navíc vede své protagonisty tak přesvědčivě, že není takřka možné rozlišit, zda jde o herce, či neherce. Sára Chripáková je v hlavní roli naprosto magnetická. Nemusí dělat velká gesta, abyste se vcítili do její vzdorovité a silné povahy.

Ještě mnohem minimalističtější herecký projev má představitel jejího otce Jozef Pantlikáš, který má úlohu ztíženou ještě tím, že se jeho postava přes polovinu filmu rehabilituje po mrtvici. Ale jen očima toho uhraje tolik, že vám

toto ztvárnění komplikovaného vztahu otce a dcery zůstane dlouho v paměti.

Ze strany Martina Gondy jde o ve všech ohledech vyspělou filmařinu. Při vykreslení děje i vnitřních pocitů postav si často pomáhá zajímavými obrazovými metaforami. Celková atmosféra vyprávění je s postupující stopáží čím dál víc melancholická, ale ne depresivní. Jsme svědky zániku domova a stylu života celé jedné komunity, ale on si už život najde cestičky, jak dál pokračovat, naznačuje film, který by se v programu největších světových festivalů rozhodně neztratil.

Jan Gregor

Zapomenuté služby pro všechno

Stejně jako život na vesnici málo připomínal ladovské obrázky, ani osudy služebných nekončily happy endem jako v šestákových románech. Přesvědčí nás o tom historická reportáž polské autorky Joanny Kuciel-Frydryszak, která se věnuje opomíjeným „hrdinkám“, služkám ve středostavovských domácnostech. Krakov a Varšava se jen málo lišily od Prahy, Brna nebo Vídně – služebné byly v první polovině dvacátého století nedílnou součástí nejen těchto měst. Polská novinářka oživila příběhy zapomenutých žen, jejichž úkolem bylo být neviditelné a držet do úmoru.

Ten zvláštní pocit se mě zmocnil po prohlídce ikonické Müllerovy vily, slavného funkcionalistického skvostu Adolfa Loose. Vyvolala ho disproporce mezi prostory pro rodinu majitele a pro služebnictvo, v době vzniku nepochybně přijímaná jako zcela přirozená. Zadní, neveřejná část s úzkým schodištěm a stísněnými komůrkami byla podle slov průvodce cíleně navržena tak, aby nesváděla zaměstnance k lenošení a zbytečnému posedávání.

Onen nesoulad vyvolal podobný dojem nepatřičnosti jako pozorování zvířat v zoo. A i pocit bezradnosti, protože „s vykořisťovateli lidu“ ve střední Evropě účtovali komunisté, což náš pohled na meziválečné období s jeho jasně určeným třídním uspořádáním komplikuje. O to cennější je kniha *Služky pro všechno*, díky níž můžeme nahlédnout do běžného života této doby očima nemajetných žen, jichž bylo ve městech přece jen více než dam z lepší společnosti.

Jejich cestu sledujeme od samého začátku. Stát se služebnou byla totiž jedna z mála možností, jak se vymanit z vůbec nejběžnějšího údělu, a sice života na vesnici: „Varšavské služby pocházejí převážně ze vsi; jsou to dívky a ženy, které odmalíčka mezi poli a oborami snily o městě. O vlastních penězích, o vlastním lůžku a o vlastním, odlišném osudu. O tom, aby si mohly utahovat z dešťů a sucha, zapoměly na vrtochy dobytka, na otcovu moc, na smrduté hadry mladších sourozenců.“

Ačkoliv v knize Joanny Kuciel-Frydryszak najdeme i popis mnohem stinnějších stránek údělu služebných, získat práci v dobrém domě skutečně otevíralo dívkám možnost změnit svůj osud. Například naučit se vést městskou domácnost, poznat jinou společnost, seznámit se s budoucím manželem jinde než v okolí rodné vesnice. Takových dívek byly tisíce a je možné, že i naše vlastní prababička šla do služby, protože města začala přitahovat stále více obyvatel. A nejspíš jí práce, která se nám zdá tvrdá, ve srovnání s dřinou na poli připadala snesitelná.

Noční návraty přes kuchyň

Polská novinářka popisuje, jak se v některých případech dívky staly součástí nové rodiny, navázaly blízký vztah a léta pracovaly ve stejné rodině. O podobném štěstí snily, když se vydávaly na cestu z vesnic, nejčastěji

vlakem. Už na nádraží se ale mohlo všechno rychle obrátit k mnohem horším koncům. Nabídky, které tam nezkušené zájemkyně o práci dostávaly, nebyly povětšinou pocestné.

Nevěstince k městům patřily a končily v nich právě chudé dívky. Po příjezdu byly navíc odkázány na dohazovačky, těžko mohly chodit po neznámém městě, pokud neměly doporučení do konkrétní rodiny. „Ve špinavé sklepní místnosti v Miłé ulici bylo plno děvčat. Polky i Židovky, z vesnic, městeček i měst, hladové a nevyspalé tu v dusnu vysedávaly nejednou celé měsíce, byť v jediném pro ně přístupném zaměstnání domácích dělnic nebyla taková nezaměstnanost jako v jiných profesích. Za každou proseděnou noc bylo třeba zaplatit nebo dát něco v zástavu. Stávalo se, že paní přicházely a vybíraly si zaměstnankyně. Podobalo se to koupi koně, dívka musela být například urostlá, zdravého vzhledu. Odpovídala pak na otázky, zda má snoubence, chodí-li ráda ven nebo přijímá-li hosty. Pokud ano, nevyhovuje,“ píše se v knize.

Pokud se tedy mladé ženy dostaly do služby, mohly hovořit o štěstí, neboť neskončily jako prostitutky nebo žebračky. Vznikaly také spolky, které se jim pokoušely v nešlakových začátkách pomáhat.

Dívky bydlely přímo v bytech, kde sloužily. Zřídka dostaly alespoň malou komůrku, to bylo zvykem spíše u těch nejbohatších rodin. Nejčastěji neměly ani kousek soukromí. To ale v určitém smyslu platilo pro obě strany a dnes už si neumíme představit, v jaké fyzické blízkosti lidé žili, a to nejen se členy vlastní domácnosti. Pro dívku z vesnice, která byla zvyklá na jednu místnost pro celou rodinu, to ale nebyl šok. Spát v kuchyni na lavici a svoje věci mít v jednom uzlíku nepředstavovalo z jejího pohledu nejspíše nic zvláštního.

Větší nebezpečí pramenilo z blízkosti s panem domácím. Služky se stávaly terčem sexuálních útoků a málokdy našly zastání – u svých paní, tedy manželek útočníků, nebo u úřadů, pokud měly vůbec odvahu se na ně obrátit: „Šestnáctiletá dívka zůstává přes léto sama s pánem domu, postarším člověkem. Když se na konci prázdnin paní vrací, služka je těhotná. Je z domu vykázána a pracuje jako kojná. Patnáctiletou dívku nakazí pán pohlavní chorobou, pán měl ve zvyku se vracet pozdě a přes kuchyň.“

A nejednalo se jen o pány domu, ale také jejich syny. V době, kdy budoucí manželé sdíleli podle křesťanské morálky lože až po svatbě, získávali mladíci sexuální zkušenosti kromě zmíněných nevěstinců i se služebnými: „Když se Iza Moszczeńska, publicistka a feministka, v roce 1903 ptá studentů Varšavské polytechniky na jejich sexuální zkušenosti, ukazuje se, že chlapci nejčastěji prožili sexuální životem mezi patnáctým a devatenáctým rokem života. (...) Jeden z dotazovaných na otázku, s kolika ženami udržuje vztah, odpověděl, že to záleží na tom, jak často se doma mění služebná. Patnáct dotazovaných uvedlo, že ke ‚ztrátě nevinnosti‘ došlo v domě rodičů, několik bylo podnapilých, jeden se vracel z operety a mnoho bylo ‚vzrušených rozhovorem s přáteli o věcech eroticých‘. Někteří se obhajovali, že tyto ženy považují za nepřístupnější a zároveň z hygienického hlediska nejbezpečnější.“

Těhotné, nemocné nebo jinak práce neschopné dívky končí na ulici. A samozřejmě nevýhodu představuje vyšší věk. Výdobytky pracovní smlouvy, zdravotního pojištění nebo důchodu jsou hubbou budoucnosti.

Návrat do kolektivní paměti

Služky pro všechno překvapí příznivce reportážní série nakladatelství Absynt odlišným grafickým vzhledem i rozměrem knihy. Joanna Kuciel-Frydryszak vycházela především z archivních zdrojů, z nichž hojně cituje. Jsou to dopisy služebných, deníky, zprávy z dobového tisku a černé kroniky, soudní spisy, příručky pro služebné a jejich paní nebo odkazy na krásnou literaturu. Text je tak stylově velmi různorodý a mnohovrstevnatý. Dokreslují ho fotografie z rodinných archivů, ukázky dobových dokumentů a novin.

Právě citáty a obrazový doprovod v knize tvoří onu žívu, reportážní vrstvu. Kniha není sociologickou studií nebo historickým výkladem. Důraz je zde kladen především

na vzpomínky a zkušenosti konkrétních lidí. O mnohém vypovídají i snahy právně zlepšit postavení služek především ve třicátých letech. Odrážejí zažitá stereotypy i výhody, jež vyplývaly z neměnné hierarchie. Konec éry služebných přichází s poválečným nástupem komunismu, který se rozhodl setřít všechny třídní rozdíly. Podařilo se mu to tak důkladně, že univerzitní profesorky pracovaly jako uklízečky – ale to už je jiná kapitola.

Zatímco český čtenář se díky překladu Michaela Alexy může seznámit s osudem služek, na Slovensku jako první vyšla kniha Joanny Kuciel-Frydryszak *Chłopki*, v překladu *Venkovanky*. Originál se v roce 2023 stal v Polsku bestsellerem a za rok se prodal na tamním trhu neuvěřitelný počet kusů, více než půl milionu. Stal se důležitým hlasem v diskusi o tom, kde hledat kořeny moderní polské společnosti. Mnozí by si přáli, aby to byla v duchu románů Henryka Sienkiewicze šlechtická tradice, blíže pravdě je ale většinový vesnický původ.

Podobně silně rezonoval polský bestseller také na Slovensku, nepochybně i v kontextu knihy Juraje Buzalky *Postsedliaci: Slovenský ľudový protest*. Ta vyšla ve stejném roce jako v Polsku *Chłopki*, jejichž české vydání se chystá. Právě *Venkovanky* jsou někdy až šokujícím obrazem tvrdého života na vesnici. Ve srovnání s industrializovanými a bohatšími českými zeměmi byla v tomto případě polská realita drsnější. Silné jsou v knize popsány příběhy žen, které udělaly všechno proto, aby jejich dcery nečekaly stejný osud a nekonečná dřina, a snažily se jim zajistit jakékoliv možné vzdělání. Nebo je poslat do města na zkušenou – třeba i do služby.

Obě autorčiny knihy tvoří jedno vyprávění, které zpřesňuje náš pohled na realitu předválečné střední Evropy a život a perspektivu nemajetných žen. Polské novinářce se podařilo seskládat z různých archivních střípků a zmínek rozestetých v mnoha zdrojích jejich portréty a vrátit je tak zpátky do naší kolektivní paměti.

Lucie Zakopalová

Joanna Kuciel-Frydryszak sestavuje z útržků rodných pamětí, dobových příruček, receptů, reklamních brožur, inzerátů, potpisových protokolů, korespondence, románů, básní i fotografických památek více než sto spisovatelových žen. Všechny tyto příběhy a hlasy odtržené, byť vstoupily do společného skupiny. Osobní vlivy a tragédie, ovšem bez veskrze seriálové romantičnosti, střídají kuchyňské grotesky i nepravděpodobná souzření.

Služky pro všechno lze číst jako námiřadně negativní, suťnaté, historické sousto, proplávané třeba tím, že se otevírá jako uzavřená a osudná záležitost jednoho z nejvládnějších vztahových románů nebo jako lidské nálepy by měla smát žánr. Ale také jako jímavou esej, která nás přiměje přemýšlet o povaze domova nebo o tom, jaký cenou a vlivu má domácí práce a péče.

Hanka Čistáková
literární historička, kritička
a redaktorka Absyntu

„Služky pro všechno“ tak přesně kořeny naší společnosti, vykořisťování i podřizování žen vztahují se svou roli, stavíme se s ním a s tímto společným, které dokládá přehlednost osobní paměti. Já, která má z osobní dojmů, moje chůva by totiž mohla být jednou z žen v knize – a v detektivní první mě byla jedinou z několika žen, které, ať už jako oběť nebo jako pracující, dělalí.

Agneska Holáková
redaktorka

„Zapomenutí, upomínání a opovržení mělo jsem básně podle Irany Wernische. Jsou to i služby, služby pro všechny. V řídku jako v dobových zrcích, jako mnohé jiné. Moderní otročnické, co se ještě nadávno pohybovaly po domě, v té době tak, aby nebyly viděny. Neviditelnost byla jejich jasnou. A pak samozřejmě tu byla redakce místo čtenářů, tichý a výkonný stroj. Mechanická, stereotypní práce od rana do noci. To záleželo by navíc, dvojitá vlnitá a vrážit. Služky nebyly v místě své práce nikdy doma, nečtyři „vlastní pokoj“. Nemohly ale mít v tom, tam je otevírá polní ulice, když slatka došlo, stávala se nejistější ježnou bohou. Kniha Joanny Kuciel-Frydryszak je připomínkou všech těch anonymních pozůstatků, trápek a zrců v životě. Mramrovaná, lačně vztahovým – a dobře čitelným.“

Radka Kopáčková
literární kritička a redaktorka

JOANNA KUCIEL-FRYDRYSZAK
PRELOŽIL MICHAEL ALEXY

absynt

Červený had nenávisti v nás

Novinář a spisovatel Zolt Kácsor se ve svých textech dlouhodobě kriticky věnuje společenským problémům Maďarska. Není proto překvapením ani téma jeho románu s názvem Cikánský Mojžíš, který vyšel loni také v češtině a následně získal nominaci v kategorii překlad roku v rámci cen Magnesia litera. Kniha nese podtitul Anarchistická Tóra, což zdůrazňuje zápletku románu založenou na imitaci starozákonního příběhu. Maďarský autor si však s postavami kanonického vyprávění pohrál pozoruhodným způsobem, když židovsko-křesťanskou tradici nahradil fiktivní historií romského etnika.

Jak Zolt Kácsor přiznává, k vyprávění romského příběhu ho podnítl konkrétní tragické události spojené s brutálními rasově motivovanými útoky, k nimž došlo v Maďarsku v letech 2008 a 2009. Téma rasové nenávisti se však spisovatel rozhodl zpracovat zcela jinak, a to formou mytologického vyprávění. Přestože román nezobrazuje minulost realisticky, a naopak využívá množství fantazijních motivů, aluzí a hyperbol, zločin vraždy z rasové nenávisti se zde objevuje jako hnací síla a příčina pomsty hlavního hrdiny, cikánského Mojžíše. Proto lze s jistotou říct, že význam knihy spočívá v jejím alarmujícím svědectví o nenávisti v nás.

Nepřátelské vztahy mezi majoritou a menšinami jsou v ní v souladu se společenským kontextem zobrazeny bez příkras a idealizace, ba naopak často prostřednictvím znepokojivých, přímo děsivých scén. Nekonečný problém nenávisti mezi odlišnými sociálními skupinami tak není podáván formou historické analýzy či dokumentární reportáže, ale je oděn do groteskní a motivicky bohaté podoby prostořekých báchorek a povídalek o starozákonním původu romského společenství.

Nespoutaný způsob vyprávění přitom umožňuje, aby příběh rozdělený do pěti biblických knih bezbřeze košatel a neustále zaplavoval čtenáře rozmanitými odstíny autorovy imaginace, k čemuž přispívá i široká přehlídka komických postav a periferních figurek.

Setkáváme se tak například s takzvanými čaroději, osobní ochrankou protagonisty tvořenou slavnými konstruktéry střelných zbraní, Mojžíšovými psími sourozenci, melounovými semínky v roli lodních důstojníků či dalšími barbarskými předky proroka s jejich bizarními životními osudy. Excentricita vyjádřená prostřednictvím postav přitom vychází především z jejich živočišného, pudového charakteru, jenž se kombinuje s morbidností mnoha scén.

Pocity zavržení

Černohumorní epizody však tvoří jen úlomky z pradávného mýtu o romském osudu. Jádro zápletky se drží legendy o hříchu a následné kletbě cikánského pokolení. Vůbec jednu z emotivně nejsilnějších scén románu tvoří zplazení chlapce Čhava, které ukazuje nenávist zneuctěné cikánské pramatky k nechtěnému dítěti: „Snažil se být úpl-

ně malý a nenápadný, aby majitelce dělohy, která ho chtěla zabít, nepůsobil bolest, a protože matce žádná pokoutní metoda nepomohla potratit, utáhla si kolem rostoucího břicha pěkný šátek s černými růžemi, aby její syn umřel v důsledku toho těsného utažení, aby už konečně chcipl.“

Pocity zavržení a nepřijetí chlapce nakonec vedou k vraždě nevlastních bratrů, Kaina a Ábela, načež celý cikánský rod prokleje chlapcův krutý otec Křivák: „Neměj ani kolébku, ani dům, ani rakev, ani ty, ani tvoji fakani.“

Naproti tomu nadpřirozené alter ego cikánské pramatky tvoří smířlivá božská postava Odpouštějící krásné paní, jež hledá potomka, krizového kapitána, který by cikánskému společenství vrátil vlastní zemi a věčnou svobodu. Věštkyň předurčuje cikánským kmenům budoucnost jediného anarchistického, a tedy vskutku svobodného národa, který na rozdíl od bílé rasy nepodlehne tendencím k zotročování lidí. Poselství této postavy tak představuje utopický ideál lidské rovnosti.

Osud cikánského národa navíc provází motiv putování. Ačkoliv jejich úrodnou pravlastí je východní část Gudžarátu, Cikáni v důsledku vzájemné nevraživosti přicházejí o domov, načež se ocitají v nejbídnější části Západu, v Hungárii, a to dokonce v postavení otroků.

Na tomto místě se dějinný vývoj Cikánů protíná s osudem Mojžíše, dítěte přeživšího rasismem motivovanou vraždu svých rodičů. Mojžíš se dostává do prostoru pracovního tábora zotročených Cikánů, kde se jeho vlastní touha po pomstě setkává se snahou osvobodit svůj národ zpod maďarského jha.

Poté, co Mojžíš naplní svůj cíl vypořádat se s vrahy rodičů, jeho duši i schopnost jednat ovládne červený had, jenž představuje dědictví praotce Křiváka a démonický hlas lidské sobeckosti, pudové agrese a nenávisti vůči druhým. Vykonání činu pomsty ho jednou provždy promění ve zločince, přichází o dětskou nevinu a přebírá břemeno dědičného hříchu: „Ale démon se, teď ještě širší hubou, usmíval, ach, hošsspodářcccku můj milý, zabil jsssi člověka, ba dokonce hned dvanáct lidí, jaká to sssíla, jaké znalosssti, jaká hlava, ale cikánský Mojžíš pochlebnička usadil, jdi ty, to přece nebyli lidé, ale špinavá prasata, co žerou pomyje, sportovní střelci vraždící můj lid.“

Pokušitelský hlas hada sice Mojžíšovi umožní pomstít se za zločiny motivované rasismem, avšak aby naplnil proroctví a vykoupil cikánský národ, musí se svému zotročiteli

hadovi postavit. Pouze skrze toto vítězství totiž může zachránit sebe a dosáhnout role cikánského spasitele.

Ve třetí a čtvrté knize (Leviticus a Deuteronomium) proto sledujeme, jak Mojžíš s pomocí božské bytosti a drog buduje kolem sebe kult vůdce. Odchází do ústraní, aby získal moudrost potřebnou k boji se Zemským vůdcem, maďarským utlačovatelem Cikánů. V těchto místech se dynamika zápletky zastaví, vyprávění vyplňují nekonečné opakování poznatků z cikánské historie a následné úvahy a filosofické přemítání Mojžíše doplněné pseudomodlitbami k božské ochránkyni. Tempo a napětí vyprávění se tím rychle vyčerpává, což vyústí v trapně parodické finále. Příběh nekončí idylou, Mojžíš nedokáže vyhrát svůj životní zápas se společenským řádem, čímž se tragický cikánský osud navždy zpečetí.

Náchylnost k nevráživosti

Jak již bylo naznačeno, kompozice románu je jasně dána formou nápodoby náboženského pretextu. A ačkoliv se román opírá o starodávnou tradici biblického vyprávění, je zřejmé, že jeho význam je aktualizován a ironicky překódován. Filosofické úvahy o dědičném hříchu, lidské svobodě a budoucnosti lidského rodu mají přitom v maďarské literatuře rovněž významnou tradici.

Jako jeden příklad za všechny lze uvést jedno z nejvýznamnějších děl maďarské literatury vůbec s názvem *Tragédie člověka* od romantického dramatika Imreho Madácha. Mezi touto veršovanou divadelní hrou a *Cikánským Mojžíšem* lze nalézt řadu motivických a tematických paralel, a přestože se romantický text z roku 1862 nevyznačuje stylizovanou expresivitou a vulgárním jazykem Kácsorova světa, obě díla spojuje zpochybňování humanistických ideálů a hledání odpovědi na otázky o lidské morálce.

Na závěr lze říct, že díky bizarnosti a explicitní obscenosti svých báchovek našel Zsolt Kácsor čtenářsky atraktivní způsob, jak ztvárnit závažné téma rasové nesnášenlivosti. Svým groteskním biblickým vyprávěním a sarkastickým vyobrazením lidského jednání působí román nejen originálně, ale také mimořádně aktuálně. Pod rouškou komiky a černého humoru však čtenář dostává i něco víc. Jedná se o důležité memento, které zůstává v každém z nás. Uvědomění si, že křehkost člověka spočívá také v jeho náchylnosti k lidské nevráživosti. A že ani reakce na nenávisť v sobě nesmí obsahovat prvek odplaty. Jinak dojde k tomu, že sami začneme ve své duši krmít červeného hada.

Matuš Guziar

Zsolt Kácsor: *Cikánský Mojžíš. Anarchistická tóra.*
Přeložil Robert Svoboda. Protimluc, 2025

Nadšenci versus bagry. Boj o záchranu průmyslového dědictví pokračuje

V oblasti středoevropského industriálního dědictví se toho ve třetím desetiletí 21. století událo poměrně dost. Jeho přínos už není spojen jen s úzkým okruhem nadšenců, ale pronikl též do hlavního proudu. Zvýšila se tak přidaná hodnota, kterou veřejní i soukromí aktéři získávají při jeho záchraně. Největší pokrok v jeho využívání je vidět v Polsku a Česku, ale i další země našeho regionu mají za sebou výrazné počiny.

Industrializace a průmyslová revoluce znamenaly největší společenskou a hospodářskou změnu od dob vzniku pravěkého zemědělství, zrození prvních civilizací a rozšíření křesťanství. Památky připomínající tuto éru sice dlouho nebyly centrem hlavního zájmu, ale to se v předchozích desetiletích postupně změnilo. V posledních letech se pak ohledně zachování industriálního kulturního dědictví povedla řada úspěchů. Je vidět, že snahy o jeho záchranu ve větších městech již převažují nad destrukcí. Situace se ve střední Evropě obecně zlepšila, ačkoliv mezi jednotlivými zeměmi jsou značné rozdíly.

Ve středoevropském regionu má záchranu industriálního dědictví největší a nejdelší tradici v Německu a Rakousku. Zřejmě nejvýznamnějším projektem tohoto druhu je průmyslový areál uhelného dolu Zollverein v Essenu, jehož kořeny spadají do 40. let 19. století a svého času patřil k největším v Evropě. Například meziválečná Šachta

12 byla postavena ve stylu Bauhausu a Nové věčnosti. Záchranu této památky po skončení činnosti dolu dospěla až k zařazení do seznamu světového dědictví UNESCO v roce 2001 a stala se referenčním rámcem pro péči o industriální dědictví nejen ve střední Evropě. V uplynulých pěti letech pak pokračovaly postupné adaptace areálu na využití pro kulturní, vzdělávací a kreativní účely.

Dalším významným německým projektem v této oblasti byl Gasometer Schöneberg v Berlíně, který se v letech 2021 až 2024 přeměnil na obrovský technologický a vzdělávací komplex. Projekt se silně ekologickým zaměřením zachoval ikonickou ocelovou konstrukci plynojemu, do níž byla vložena nová administrativní budova.

Rakouské pojetí záchranu průmyslového dědictví se pak vyznačuje spíše citlivějším přístupem a je v něm méně monumentálních přestaveb v rámci developerských projektů. Nejznámější se stala konverze (přeměna budovy

na nový účel, než pro jaký byla původně postavena) čtyř bývalých plynojemů z konce 19. století ve vídeňské čtvrti Semmering, která ale proběhla již okolo přelomu milénia.

Nedávno se pak uskutečnily dva velmi zajímavé projekty: obrovská přestavba funkcionalistické tabákové továrny v Linci a poměrně odvážná konverze pivního skladu Gösserhalle ve Vídni. V obou případech byly budovy využity pro komerční, veřejné, vzdělávací či kulturní potřeby.

V Maďarsku příliš nepřekvapí, že zajímavé projekty najdeme hlavně v Budapešti, která má v průmyslové výrobě historicky naprosto dominantní postavení. Největší změny se udály v areálu bývalých železničních opravaren maďarských drah ve čtvrti Kőbánya, kde byla nejprve dokončena přestavba monumentální haly Eiffelovy dílny z konce 19. století pro potřeby Maďarské státní opery. U vedlejší takzvané Dieselové haly pak proběhla přestavba, po níž se do budovy nastěhovalo Maďarské technické a dopravní muzeum. V autentickém prostředí s jeřáby a železnicí přímo v interiéru se zde vystavují mimo jiné železniční dopravní prostředky.

Země zaslíbená

V rámci visehradské čtyřky je vedle Česka nejúspěšnějším zachráncem Polsko. Asi největší symbol tohoto úsilí představuje bývalé textilní centrum Lodž. Hlavním zdejším tahákem je Manufaktura, obrovský areál s původem v poslední třetině 19. století, k jehož konverzi na živé městské centrum s řadou funkcí došlo v první dekádě tohoto století.

Nicméně nejzajímavější projekt zachování industriálního dědictví se v poslední době uskutečnil ve Varšavě. Po rozsáhlé rekonstrukci se konečně otevřel multifunkční komplex Fabryka Norblina, v níž se adaptovalo deset budov bývalého metalurgického závodu. Podařilo se přitom mnohde zachovat i původní vybavení, jako jsou kolejnice či hydraulický lis. V areálu se nachází řada provozů od kanceláří přes kino až po gastronomické podniky.

Dynamické vzepětí při záchraně rapidně ubývajících dokladů industrializace pokračovalo na Slovensku. Dlouho opomíjené téma rychle nabírá na atraktivitě nejen v odborné sféře, ale také u širší veřejnosti, a dokonce i u jednotlivých developerů. Klíčové pro zvýšení zájmu o „industriál“ byly především starší bratislavské projekty Nová Cvernovka, adaptace budovy dřívější střední průmyslové školy chemické na největší kulturní a kreativní centrum na Slovensku, a Pradiareň 1900, konverze pozůstatků bývalé přádelny na administrativní centrum s industriálním charakterem.

V posledních pěti letech se pak nejvýznamnějším projektem svého druhu stala Jurkovičova tepláreň. Součástí areálu rafinerie Apollo byla do roku 2021 integrována do nové čtvrti Sky Park a výsledek je opravdu povedený a pro pozitivní vnímání industriálního dědictví na Slovensku poměrně přelomový. Projekt zachoval původní cihlové konstrukce, jeřáby, zásobníky uhlí i průmyslové detaily, zatímco interiér byl přeměněn na coworking, galerii, restauraci a multifunkční kulturní prostor.

Také v Česku se podařilo dotáhnout vedle řady menších i několik zásadních tematických projektů a některé další naopak rozjet. Zdaleka nejvýznamnější počín se odehrál v Pardubicích, kde byly proslulé Winternitzovy automatické mlýny od Josefa Gočára z roku 1910 nejen zachráněny, ale celý areál prošel v letech 2020 až 2023 výraznou modernizací na kulturně-společenskou čtvrt.

V ikonické historické budově sídlí nyní krajská Gočárova galerie a v nové vedlejší přístavbě pak Galerie města Pardubic a polytechnické vzdělávací centrum Sféra. Pro město Pardubice a celý Pardubický kraj jde o mimořádný počín, který dokumentuje rozvoj regionu nejen v oblasti kultury. Pamětihodných počínů při záchraně autentických průmyslových objektů však bylo samozřejmě víc.

Monumentální projekt

Pokračující proměnou pak prochází jeden z nejvýznamnějších průmyslových areálů u nás, kterým je národní kulturní památka Dolní oblast Vítkovice. Po dřívější adaptaci vysokých pecí, plynojemu Gong nebo Bolt Tower pokračovala záchrana areálu revitalizací bývalého velína koksovny. Nejzásadnějším krokem je ale bezesporu probíhající záchrana vysokých pecí č. 4 a č. 6 s odlévací halou. Podle projektu Josefa Pleskota tím vznikne zázemí pro MUSEum+, státní příspěvkovou organizaci zřizovanou Ministerstvem kultury. Monumentální projekt realizovaný převážně za evropské peníze by měl být dokončen v roce 2029.

V roce 2022 se pak podařilo dokončit dlouhodobou záchranu bývalých ostravských městských jatek z konce 19. století a jejich adaptaci na galerii PLATO Ostrava. Záchranu zažila dále například i textilní továrna Fezko ve Strakoncích. Velká textilní továrna v Semilech se mění na projekt Fabrika 1861, Liberecká slévárna Linser dnes funguje jako kulturní a kreativní centrum. Další nadšenci zachraňují Panský pivovar ve Smečně, pivovar Volt se zase snaží opravit jablonecký pivovar ve Vrkoslavicích. Textilní areál v Rokytnici nad Jizerou se promění na rezidenční komplex a bývalý důl Gabriela v Karviné na volnočasové místo kombinující kulturní, společenské a sportovní akce. Zájem nadšenců se pak v poslední době obrací i na opomíjené staré transformátory a trafostanice, doklady přelomové elektrifikace našich zemí z dob Rakouska-Uherska a Československa.

Řada památek však záchranu zatím nezažila (za všechny vzpomeňme bývalou sklárnu Eliase Palmeho v Kamenickém Šenově) anebo neprošla ideálním přerodem. Některé bohužel zmizely úplně. Množství demolíci provázelo přestavby průmyslových areálů ČKD v pražských Vysočanech nebo v bývalé Zbrojovce v Brně a v mnoha dalších menších městech. Bagry se zakously do správní budovy Schichtovy továrny v Ústí nad Labem, do Tesly v Pardubicích a Lanškrouně, do cukrovaru v pražských Vysočanech nebo do textilky ve Varnsdorfu. Úsilí za záchranu autentických dokladů historické paměti na vznik moderní civilizace tedy nekončí.

Jan Holovský

Uprostřed ukrajinské tragédie zažívá Užhorod lepší časy

Ruská invaze přinesla Ukrajině obrovské množství utrpení, jehož důsledky si napadená země pone- se po generace. Ne všechny regiony jsou ale zasaženy stejně a minimálně jeden z nich z války paradoxně profituje. Zakarpatské oblasti a jejímu hlavnímu městu Užhorodu, plnému českých stop, přinesla doslova druhý život.

Užhorod je zdaleka nejbezpečnějším oblastním centrem současné Ukrajiny. Prvnímu ruskému dronovému útoku čelil až letos v květnu, tedy více než čtyři roky po zahájení invaze. Není divu. Leží totiž přímo na hranici se Slovenskem a na jeho okraji se nachází hraniční přechod. Jde o pozoruhodné město, jehož dějiny a vývoj nemají v ukrajinském prostředí obdoby.

V naprosté většině Ukrajiny zanechalo své hluboké stopy dlouhé panování Polska, Ruska a v případě jihu země také zprostředkovaně Osmanské říše. Tyto a další vlivy se prolínaly a postupně vytvořily s většinovým ukrajinským obyvatelstvem unikátní prostředí dnešní Ukrajiny. Užhorod a celá Zakarpatská oblast je ale jiná. Nepřetržitě od 10. století byla součástí Uherského království, čímž sdílí dějiny se Slovenskem. Dnešní slovensko-ukrajinská hranice vznikla až po druhé světové válce a nikdy dříve se v těchto místech nenacházela.

Pohled na řeku Už. V pozadí se tyčí věže řeckokatolické katedrály Povýšení svatého kříže.

Foto: Tomáš Fošum

Po prvním československém prezidentovi se v Užhorodu jmenuje nejen škola, ale například i most. Foto: Michal Lebduška

V samotném Užhorodu se proto prolínají tři hlavní historické vrstvy – uherská, československá z období první republiky a sovětská po druhé světové válce – s moderní ukrajinskou.

Před připojením k Československu byl Užhorod (maďarsky Ungvár) sice sídlem jedné z uherských žup, ale jednalo se o malé provinční město na břehu řeky Už. Až meziválečné Československo, které z Užhorodu učinilo hlavní město Podkarpatské Rusi, ho za pouhých necelých dvacet let zmodernizovalo a zásadně rozšířilo. Mezi oběma světovými válkami se téměř ztrojnásobil počet domů, zregulovala řeka Už, vybudovaly se vodovod a kanalizace nebo například letiště. Je až neuvěřitelné, co vše po sobě dokázali Čechoslováci ve městě v tak krátkém období zanechat. Bez nadsázky lze tuto éru označit za zlatý věk Užhorodu.

V soukromých rukách

Osou města tvoří již zmíněná řeka Už, na jejímž pravém břehu leží většina historického centra. Jeho středobodem je Divadelní náměstí, na němž se nachází divadlo a bývalý hotel Koruna ze začátku 20. století, na který přímo nava-

zuje jedna z mnoha československých památek – funkcionalistický obchodní dům Baťa od Josefa Gočára. Odsud vede most pro pěší do zbytku původního města kolem dnešního náměstí Sándora Petőfiho. To se mimochodem za Československa nazývalo Masarykovo a stál na něm pomník našeho prvního prezidenta. Tato socha se po dlouhých peripetiích dostala po válce do Hranic na Moravě, kde ji místní po komunistickém převratu ukryli a v roce 1968 obnovili. Na začátku normalizace byla definitivně zničena. Užhorod se nového pomníku Tomáše Garrigua Masaryka dočkal v roce 2002. Ten ale stojí v jiné části města než původní prvorepublikový.

Zvláštností Užhorodu je to, že nemá žádné výrazné centrální náměstí s radnicí, což souvisí s tím, že neměl po naprostou většinu své historie samosprávu a byl v soukromých rukách uherských šlechticů. Nejvýznamnější z nich byla rodina Drugethů, jež do regionu přišla z dnešní Itálie a město vlastnila od 14. až do konce 17. století. Reprezentační budova župního úřadu, který stojí trochu stranou od nejužšího centra města a příliš v něm nevyčnívá, proto pochází až ze začátku 19. století. Právě v něm zástupci místních Ukrajinců (tehdy oficiálně Rusínů) přijali 8. května 1919 memorandum, v němž souhlasili s připojením k Československu.

Šlechtickou část historie Užhorodu připomíná především místní hrad, ve kterém dnes sídlí Zakarpatské muzeum. Byl mimo jiné v roce 1646 svědkem vyhlášení takzva-

Zraněná města

né Užhorodské unie, v jejímž rámci se část pravoslavných z tehdejší Mukačevské eparchie (diecéze) podřídila papeži a stali se z nich řečtí katolíci. Hned vedle hradu se od roku 1970 se rozkládá malý skanzen s obytnými a hospodářskými stavbami z celého Zakarpatí. Jeho nejvýznamnějším objektem je dřevěný chrám z vesnice Šelestovo, v jehož interiéru se nachází ikonostas s ikonami přenesenými z pro Čechy velmi dobře známé Koločavy.

Další dominantu města představuje nedaleká řeckokatolická katedrála Povýšení svatého kříže, jejíž dnešní podoba pochází z let 1867–1877. Původně se jednalo o jezuitský kostel postavený v první polovině 18. století, který po zrušení řádu předala Marie Terezie řeckým katolíkům. Kromě toho ještě stojí v historickém centru za pozornost bývalý klášter baziliánů z roku 1912, jenž byl ve své době nejvyšší stavbou města, a charakteristická neomaurská synagoga. Ta dnes slouží místní filharmonii.

Synagoga a další židovské památky, z nichž nemalá část je prvorepubliková, připomínají smutný příběh užhorodských Židů, kteří byli v naprosté většině vyvražděni za druhé světové války. Svého času tvořili nedílnou součást pozoruhodné mnohonárodnostní mozaiky Zakarpatské

Ukrajiny. Podle československého sčítání lidu z roku 1930 jich ve městě žilo přes sedm tisíc z celkového počtu více než 27 tisíc obyvatel.

Malá Praha

Jak už bylo zmíněno, opravdový rozmach zažil Užhorod až v československém období. Architektonické památky z této doby jsou rozesety po celém širším centru a při procházce městem lze velmi snadno narazit na charakteristicky české veřejné budovy, bytové a rodinné domy, vily, ale i například funkcionalistické městské koupaliště.

Stejně tak je město plné prvorepublikových lip. Mezi nimi vyniká především unikátní více než dvoukilometrová lipová alej na břehu řeky, která vznikla u příležitosti desátého výročí vyhlášení republiky v roce 1928. Lemuje čtvrt Malé Galago, která je největší československou perlou města.

Tím vůbec prvním, co Československo v Užhorodu postavilo, je nicméně takzvaná Malá Praha. Jedná se o malou čtvrt uprostřed města, v níž dodnes najdeme malebné dřevěné chalupy, původně sloužící jako provizorní ubytování pro představitele nového státu, a několik prvních zděných obytných domů.

Malé Galago se začalo stavět později přímo v sousedství historického centra a je mnohem velkolepější. Jeho urbanistický plán od architekta Adolfa Liebschera byl schválen

České stopy v Užhorodu jsou všudypřítomné.

Foto: Michal Lebduška

Zraněná města

už na jaře 1922 a i přes určité změny se ho tehdejší československá vláda držela až do konce svého panování v Užhorodu. Díky tomu vznikl nejrozsáhlejší soubor modernistické a funkcionalistické architektury na celé Ukrajině, který svým rázem nápadně připomíná například pražské Dejvice. Jednotlivé domy postupně přechází od zdobeného rondokubismu až k prostému funkcionalismu.

Nachází se tu řada obytných domů i veřejných budov včetně poštovního úřadu od Josefa Gočára, pobočky Československé národní banky, finančního ředitelství, policejního velitelství, soudního areálu či Masarykovy školy. Celá čtvrť byla pečlivě plánovaná tak, aby kombinovala veřejné budovy s obytnými a měla charakter patnáctiminutového města, kde lze všude snadno dojít pěšky. Je proto velká škoda, že Užhorod zůstal v Československu jen krátce a nepodařilo se dokončit další stavby jak v Malém Galagu, tak i jiných částech města. Patří k nim čtvrť Verbnyk na druhém břehu podél dnešního Pravoslavného (za Československa Palackého) nábřeží, kde stojí charakteristické budovy živnostenské školy a židovského gymnázia.

Daleko od Kyjeva

Třetí historická vrstva Užhorodu začala vnikat po začlenění města do Sovětského svazu, kdy došlo i k výrazné proměně místního obyvatelstva. Druhou světovou válku nepřežili Židé a po roce 1945 bylo do města cíleně stěhováno ruskojazyčné obyvatelstvo.

Historicky přitom Užhorod s Ruskem a ruštinou neměl nic společného a jejich vlivy sem byly importovány zvenčí. Typicky se například v Malém Galagu v sovětském období objevilo náměstí pojmenované podle ruského básníka Alexandra Puškina, jemuž zde postavili i pomník. Předtím se náměstí jmenovalo podle zakladatele Sokola Miroslava Tyrše. V rámci nedávné derusifikace pak opět změnilo název, který dnes odkazuje na legendárního slovenského knížete Laborce.

Většina sovětského Užhorodu se rozprostírá v části na levém břehu Uže a skládá se z typických sovětských sídlišť a nového centra podél prospektu (třídy) Svobody, která vede od „československého“ Masarykova mostu k želez-

Portréty padlých ukrajinských vojáků na náměstí Sándora Petőfiho.
Foto: Michal Lebduška

ničnímu nádraží. Najdou se tu i klasická sovětská monstra, jako je obří brutalistický hotel Zakarpattá. Naproti němu zase ční „ruský“ pravoslavný chrám z roku 2000, jenž byl postaven po vzoru moskevského chrámu Krista Spasitele.

V sovětském období se Užhorod každopádně výrazně rozšířil. Naopak časy po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny znamenaly pro město velký úpadek. Zakarpatská oblast totiž patřila k vůbec nejchudším regionům země a Užhorod je vůbec nejmenším regionálním centrem na periferii daleko od Kyjeva. Až s postupem času se začala situace o něco zlepšovat i s tím, jak Užhorod začínali objevovat turisté.

Paradoxně největší vzpruhu pro něj znamenala ruská invaze na Ukrajinu v únoru 2022, kdy se z jeho největší nevýhody, periferní polohy vůči zbytku Ukrajiny, stala přednost. Jeho vzdálenost od fronty a blízkost slovenské hranice z něj dlouho činila bezpečné město. Ruské drony sem až do letošního května nezamířily a do města se kvůli tomu přesunulo mnoho obyvatel i byznysu z jiných regionů.

Užhorod proto nyní za války zažívá obrovský stavební boom, často vůbec poprvé se zde otevírají pobočky oblíbených ukrajinských řetězců, zlepšuje se úroveň služeb a město celkově evidentně prosperuje a ožívá. Pochopitelně to s sebou přináší i jisté třenice. Je ale nespochybnitelné, že uprostřed obrovské ukrajinské tragédie nastaly pro Užhorod lepší časy.

Michal Lebduška

FESTIVAL ŘETÍZ KÁRNA ●

29-31/05/2026

Řetízkárna
JÁCHYMOV / Rovnost

pátek 29. května

*před kostelem sv. Jáchyma
v Jáchymově*

17:00 · vernisáž výstavy *Víra
za ostatním drátem / Paměť
národa Karlovy Vary*

18:00 · beseda *Jáchymovské
peklo, československý gulag
/ Mikuláš Kroupa, Štěpán
Černoušek*

19:00 · kulturní večer pro
*Řetízkárnu / koncert Člověk
krve, Číro na duchod*

sobota 30. května

Rudá věž smrti

11:00 · pietní setkání
Jáchymovské peklo

*kostel sv. Jáchyma
v Jáchymově*

13:30 · bohoslužba a pietní
setkání *Jáchymovské peklo*

*naproti Hotelu Berghof
celý den* · výstava *Josef
Bryks: Muž, který přecenil
českou duši*

*Naučná stezka Jáchymovské
peklo (sraz u kostela sv.
Jáchyma v Jáchymově)*

10:00 a 12:00 · komentovaná
procházka po NS *Jáchymovské
peklo*

*diskuzní altán
u Hotelu Berghof*

16:45 · vernisáž výstavy *Josef
Bryks: Muž, který přecenil
českou duši / Luděk Navara,
Alena Šimánková*

18:00 · diskuze *Místo paměti
ve veřejném prostoru
/ Anna Stránská, Pavel Karous*

19:15 · Jak se psalo, četlo a
vydávalo v jáchymovských
pracovních táborech / *Petra
Loučová, Barbora Švýcarská*

20:30 · promítání dokumentů
*Kristiny Vlachové „Věž smrti“
a „Jáchymovské peklo“*

okolí Řetízkárny

13:30 · Krušnohorský market

u Palečkova hrádku

celý den · výstava *Ruce uranu*
22:00 · světelná expozice *Ruce
uranu*

Řetízkárna

14:00 · Esence místa: Výstava
Poločas proměny / VZBUĎME VARY

15:00 · zahájení Festivalu
*Řetízkárna 2026 a představení
projektu Ruce uranu*

15:45 · Esence místa: Performance
*„Jáchymov“ / Mária Piatriková,
VZBUĎME VARY*

16:15 · live podcast *Přepište dějiny*

18:00 · diskuze *Díky, že můžem
Co si neseme dál: O přenosu
traumatu napříč generacemi
/ Věra Roubalová, Antonie Martinec
Formanová, Kristýna Bušková*

19:15 · diskuze s dokumentaristkou
Kristinou Vlachovou

20:30 · divadelní představení *Játra
/ Dejvické divadlo*

neděle 31. května

10:00 · vystoupení Divadelního
ateliéru *Paměti národa z Karlových
Varů: Příběh politického vězně
Ivana Kieslingera*

10:45 · promítání filmu *Uranové
legendy*

12:30 · diskuze k filmu *Uranové
legendy*

14:00 · diskuze *Řetízkárna: Věc
veřejná / moderuje Filip Koryta*